

Bolesław Ginter

STANOWISKO MEZOLITYCZNE ODKRYTE WE WSI DĄBRÓWKA, POW. WŁOSZCZOWA

Stanowisko 3, z Dąbrówki, pow. Włoszczowa, z którego materiały publikowane są w niniejszym opracowaniu, zostało odkryte podczas penetracji archeologicznej prowadzonej w roku 1969 na terenie powiatu włoszczowskiego przez Pracownię Archeologiczną Oddziału Krakowskiego PP Pracowni Konserwacji Zabytków. W badaniach tych brał również udział autor publikacji, pod którego kierunkiem w maju 1970 roku przeprowadzono na stanowisku badania wykopaliskowe¹.

Wieś Dąbrówka leży we wschodniej części powiatu włoszczowskiego, na zachodnim stoku Pasma Małogosko-Przedborskiego, na południe od linii kolejowej Kielce-Włoszczowa-Częstochowa. Stanowisko zalega na wschodnim skraju dużego kompleksu wydmowego, położonego na zachód od zabudowań wsi i ciągnącego się w kierunku zabudowań miejscowości Kozłów, znajdującej się już na terenie powiatu jędrzejowskiego. Kompleks wydmy tworzy kilka łańcuchów wydym przebiegających w przybliżeniu z północnego zachodu na południowy wschód. Łańcuchy te są w wielu miejscach poprzecinane obniżeniami, z których część tworzy głębokie misy deflacyjne (fig. 1).

Na południowo-wschodnim stoku jednej z wydym, opadającym w kierunku obniżenia zaznaczonego wyraźnie przez procesy deflacyjne współczesnego rozwiewania piasku, odkryto sporą ilość wyrobów krzemiennych, leżących na powierzchni przewiewanego piasku, pod którym występował bezpośredni poziom iluwialny gleby typu bielcowego. Rozrzut wyrobów wskazywał na prawdopodobieństwo ich kontynuowania się w kierunku kulminacji wydmy, gdzie zaobserwowano zachowanie się również górnych poziomów gleby piaszczystej typu bielcowego, przy czym zabytki wykazywały tendencję do towarzyszenia warstwie iluwialnej wchodząc pod warstwę próchnicy i bielicy (poziomu aluwialnego).

W miejscu liczniejszego występowania artefaktów krzemiennych założono wykop o powierzchni 238 m². Tylko na około 1/5 części wykopu, w jego partii

¹ W badaniach brał również udział częściowo dr Stefan K. Kozłowski, któremu w tym miejscu chciałbym serdecznie podziękować również za udostępnienie mi swojej kartoteki inwentarzy mezolitycznych z terenu Polski.

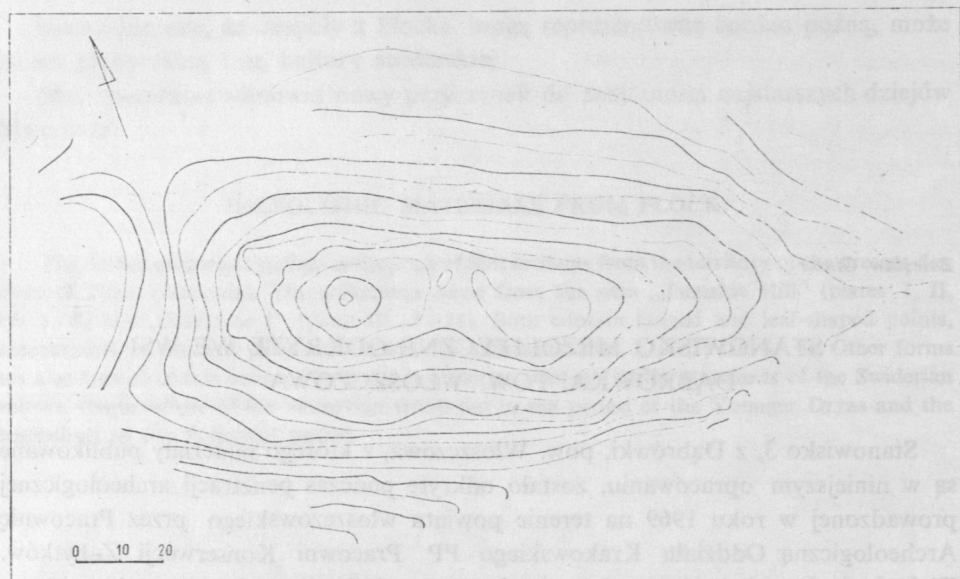

Fig. 1. Plan hipsometryczny stanowiska 3 w Dąbrówce, pow. Włoszczowa. Zaznaczono granice wykopu

położonej najbliższej kulminacji wydmy, stwierdzono pełny profil glebowy w jego pierwotnym układzie (fig. 2). Profil ten przedstawia się następująco:

1. Współcześnie nawiany piasek („nadmina”) o miąższości od około 5 cm do powyżej 15 cm w rejonie kulminacji wydmy.
2. Poziom próchnicy (A1), o miąższości maksimum do 10 cm.
3. Poziom bielicy (A2), miejscami bardzo grubej, do 20 cm miąższości.
4. Poziom rudawca (B1), mocno rozbudowany, w postaci dużych grud zlepionego piasku, z soplawatymi wsiakami w poziomy zalegające poniżej. Miąższość do 10 - 12 cm; z soplami wsiaków do 20 cm.
5. Poziom iluwium (B2) o bardzo płynnej granicy między iluwium silnym i słabym; do około 20 cm miąższości, w wyjątkowych wypadkach nieco powyżej.
6. Poziom glejowy z zaznaczającymi się gdzieś tam poziomymi wstążkami głębokich wsiaków rudzielowych.

Na znacznej powierzchni wykopu poziom 1 nakrywał bezpośrednio poziom 6 – glejowy (fig. 2). Zarówno na powierzchni, jak i w całej miąższości współcześnie nawianego piasku, odkryto kilkadziesiąt wyrobów krzemiennych, w ogromnej jednak większości w tych partiach wykopów, gdzie nie zachowały się inne poziomy prócz glejowego. W miejscach występowania pełnej serii iluwialnej i bielicy ilość zabytków z „nadminy” jest stosunkowo niewielka. Tam, gdzie stwierdzono kompletny profil glebowy, poziomem najbogatszym w zabytki było niewątpliwie iluwium wraz z rudawcem. Występowanie wyrobów w poszczególnych poziomach obrazuje następujące zestawienie:

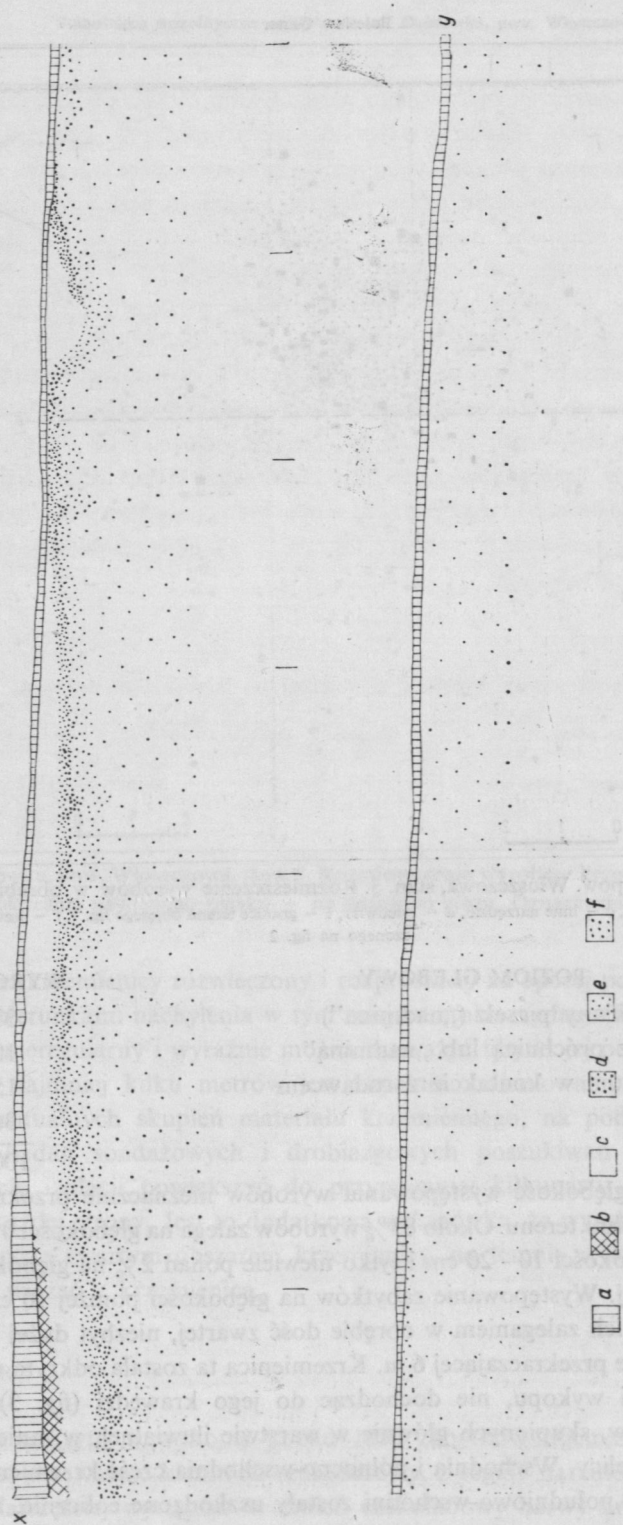

Fig. 2. Dąbrówka, pow. Włoszczowa, stan. 3. Profil glebowy na terenie wykopu
 a - współcześnie nawiany piasek („nadmiana”), b - próchnica (poziom A1), c - bielica (poziom A2), d - rudawiec (poziom B1), iluwium silne i słabe (poziom B2), f - gleje

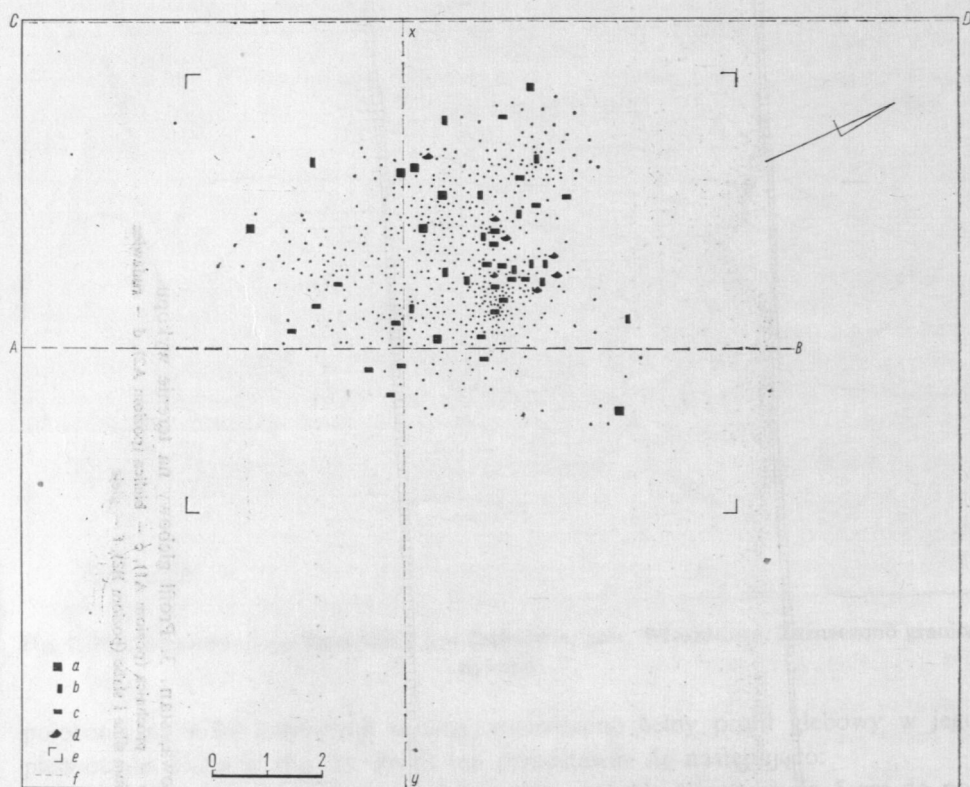

Fig. 3. Dąbrówka, pow. Włoszczowa, stan. 3. Rozmieszczenie wyrobów w obrębie krzemienicy
a – rdzeń, b – zbrojnik, c – inne narzędzie, d – rylcowiec, e – granice terenu objętego fig. 7, f – linia profilu zamieszczonego na fig. 2

POZIOM GLEBOWY

Współcześnie nawiany piasek („nadmina”)
Bielica i bielica z próchnicą lub „nadminą”
Rudawiec i iluwium w kontakcie z rudawcem
Iluwium

WYROBY W %

37,6
10,8
15,1
36,5

100,0

Maksymalna głębokość występowania wyrobów nieznacznie przekracza 30 cm licząc od powierzchni terenu. Około 85 % wyrobów zalega na głębokości 0-10 cm, prawie 13 % na głębokości 10-20 cm i tylko niewiele ponad 2 % na głębokości 20-30 cm i nieco poniżej. Występowanie zabytków na głębokości poniżej 10 cm jest związane wyłącznie z ich zaleganiem w obrębie dość zwartej, niezbyt dużej krzemienicy o średnicy niewiele przekraczającej 6 m. Krzemienica ta została odkryta w północno-zachodniej części wykopu, nie dochodząc do jego krawędzi (fig. 3). Zawierała kilkaset artefaktów, skupionych głównie w warstwie iluwialnej, w mniejszym stopniu w warstwie bielicy. Wschodnia i północno-wschodnia część krzemienicy, a także zapewne jej brzeg południowo-wschodni zostały uszkodzone eolicznie, zaś materiał

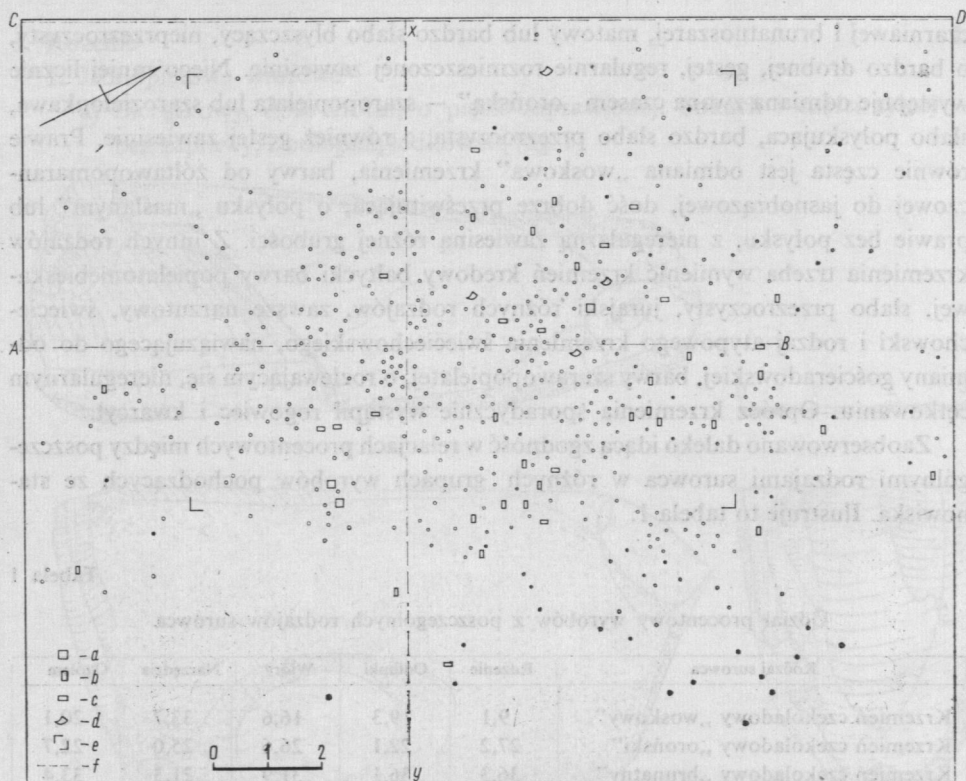

Fig. 4. Dąbrówka, pow. Włoszczowa, stan. 3. Rozmieszczenie wyrobów krzemiennych w warstwie współcześnie nawianego piasku — na wtórnym złożu. Oznaczenia jak na fig. 3

z tych części krzemienicy rozwleczone i rozproszony na sporej powierzchni wykopu zgodnie z kierunkami nachylenia w tym miejscu stoku wydmy (fig. 4). Krzemienica ma kształt nieregularny i wyraźnie można zauważyć ubytki jej powierzchni. W promieniu co najmniej kilku metrów jest zupełnie odizolowana planigraficznie od innych ewentualnych skupień materiału krzemienego, na podstawie zaś sprawdzających badań sondażowych i drobiazgowych poszukiwań powierzchniowych można strefę izolacji powiększyć do przynajmniej kilkunastu lub parudziesięciu metrów z każdej strony. Jest to dodatkową wskazówką, że wyroby odkryte w złożu wtórnym, poza zwartym obszarem krzemienicy, na terenie wykopu można z całą pewnością wiązać z krzemienicą.

INWENTARZ

Ogółem odkryto w wykopie ponad 1000 zabytków krzemiennych, których surowcem jest przeważnie krzemień czekoladowy, z reguły narzutowy, mocno zróżnicowany. Najczęściej występuje krzemień czekoladowy barwy brunatnej, brunatno-

czarniawej i brunatnoszarej, matowy lub bardzo słabo błyszczący, nieprzezroczysty, o bardzo drobnej, gęstej, regularnie rozmieszczonej zawieszinie. Nieco mniej licznie występuje odmiana zwana czasem „orońską” — szaropopielata lub szarozielonkawa, słabo połyskująca, bardzo słabo przezroczysta, o również gęstej zawieszinie. Prawie równie częsta jest odmiana „woskowa” krzemienia, barwy od żółtawopomarańczowej do jasnobrązowej, dość dobrze prześwitująca, o połysku „maślanym” lub prawie bez połysku, z nieregularną zawiesziną różnej grubości. Z innych rodzajów krzemienia trzeba wymienić krzemień kredowy bałtycki barwy popielatoniebieskawej, słabo przezroczysty, jurajski różnych rodzajów, zawsze narzutowy, świeciechowski i rodzaj atypowego krzemienia świeciechowskiego, nawiązującego do odmiany gościeradowskiej, barwy szarawopopielatej, o rozlewającym się, nieregularnym cętkowaniu. Oprócz krzemienia sporadycznie wystąpił rogowiec i kwarcyt.

Zaobserwowano daleko idącą zgodność w relacjach procentowych między poszczególnymi rodzajami surowca w różnych grupach wyrobów pochodzących ze stanowiska. Ilustruje to tabela 1.

Tabela 1

Udział procentowy wyrobów z poszczególnych rodzajów surowca

Rodzaj surowca	Rdzenie	Odlupki	Wióry	Narzędzia	Ogółem
Krzemień czekoladowy „woskowy”	9,1	19,3	16,6	33,7	20,1
Krzemień czekoladowy „oroński”	27,2	22,1	26,6	25,0	22,7
Krzemień czekoladowy „brunatny”	36,3	36,1	31,9	21,3	33,4
Krzemień czekoladowy nieokreślony	—	7,0	9,5	10,0	8,4
Krzemień świeciechowski	9,1	4,3	4,2	—	4,2
Krzemień kredowy bałtycki	9,1	5,0	4,7	5,0	4,9
Krzemień jurajski	9,1	2,4	6,5	5,0	3,6
Krzemień nieokreślony	—	2,5	—	—	1,8
Rogowiec	—	0,5	—	—	0,4
Kwarcyt	—	0,7	—	—	0,5
Razem	99,9	99,9	100,0	100,0	100,0
Krzemień czekoladowy wszystkich odmian	72,6	84,5	84,6	90,0	84,6

Pewną odmiennność surowcową w grupie rdzeni wytłumaczyć można zapewne błędem statystycznym (seria liczy tylko 11 okazów), zaś większy procent krzemienia czekoladowego w grupie narzędzi jest zupełnie zrozumiały z racji jego niewątpliwie największych wartości użytkowych.

Opisując inwentarz krzemienny potraktowano łącznie wyroby odkryte w czasie badań poszukiwawczych i podczas prac wykopaliskowych. Wszystkie wyroby pochodzą bowiem z terenu wykopu, przy czym większość znalezionych w trakcie poszukiwań powierzchniowych znaleziono w skupieniu zalegającym, jak się okazało później, w obrębie krzemienicy.

I. Rdzenie

11

1. Jednopiętowe wiórowe

6

- a) zaczątkowy, dość krótki, o pięcie zaprawionej, bokach i części tylnej bez zaprawy, z odłupnią łódkowatą (fig. 5)

1

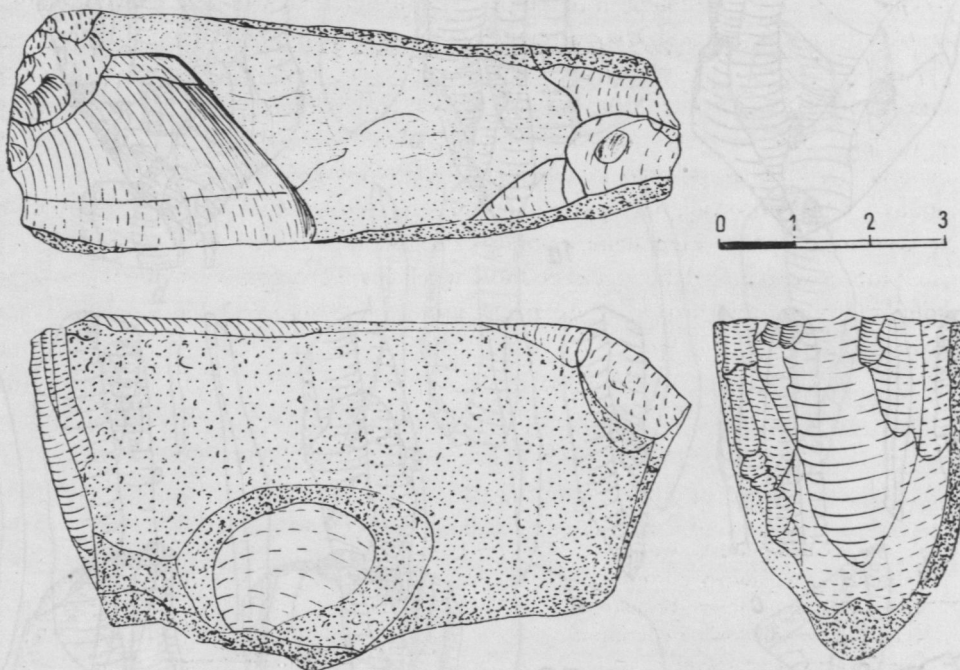

Fig. 5. Dąbrówka, pow. Włoszczowa, stan. 3. Rdzeń jednopiętowy

b) regularne, stożkowe

3

- smukły, o pięcie zaprawionej, z zatępskim grzebieniowym, bokach zaprawionych od tyłu i grzebieniowej praodłupni (tabl. I, 1, 1a)
- krępy, o szerokiej odłupni, pięcie uformowanej, z próbą zaprawy jednego boku (tabl. II, 3a)
- krótki, zaczątkowy, o pięcie zaprawionej, bokach i części tylnej surowych (tabl. II, 1a)

1

1

1

- c) nieregularny, stożkowy, o uformowanej pięcie, nieregularnej odłupni, z próbą uformowania odłupni od tej samej pięty naprzeciw odłupni pierwotnej (tabl. III, 1)

1

- d) nieregularny, o pięcie, bokach i części tylnej surowych, z wąską odłupnią

1

2. Ze zmianą orientacji

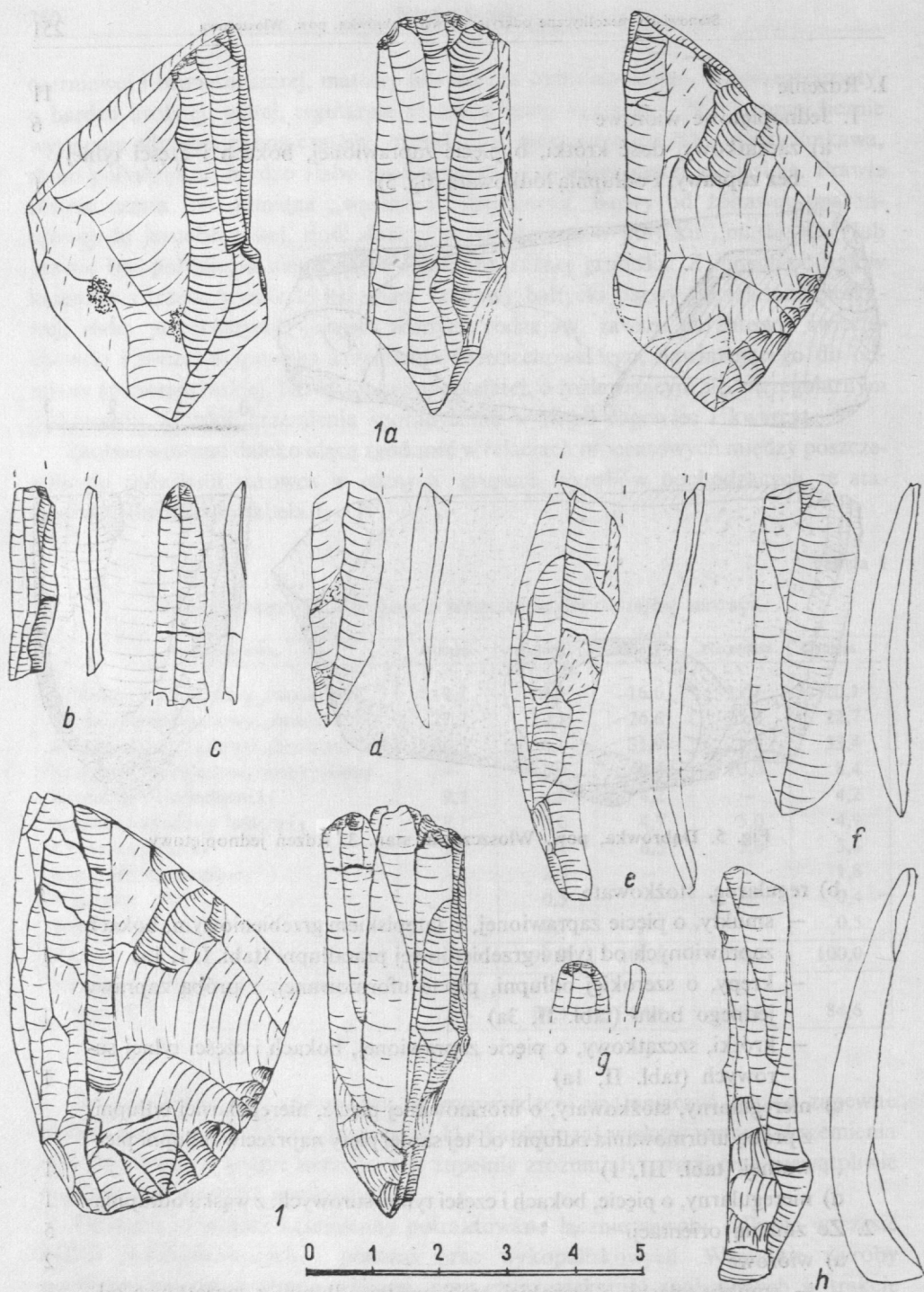
5

a) wiórowe

2

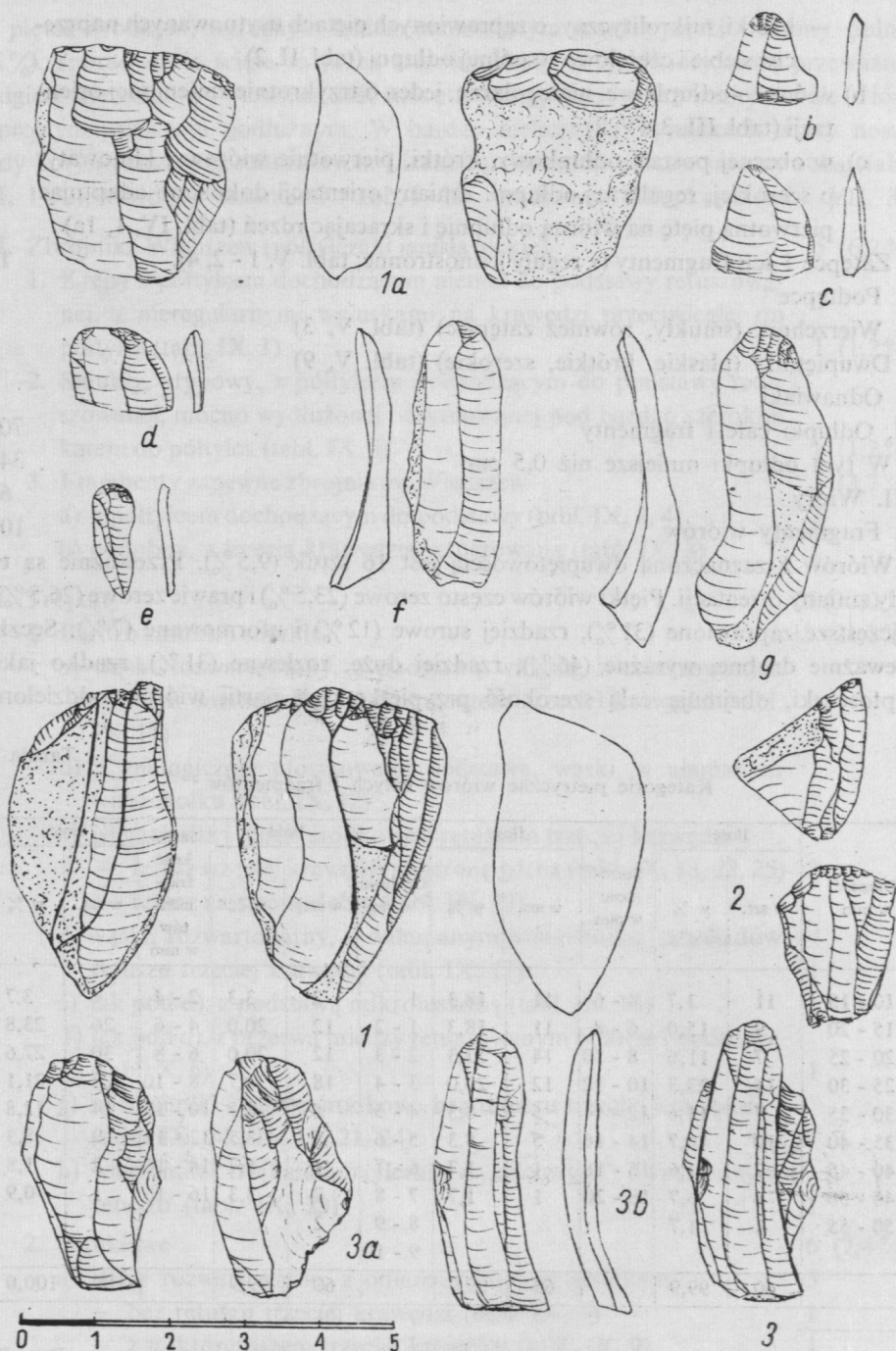
- smukły, płaski, o szerokiej, stożkowej odłupni, z zaczątkową odłupnią przeciwną do pierwotnej, przy wykorzystaniu dolnej części pierwotnej odłupni jako pięty (tabl. III, 2)

1

Tablica I

Dąbrówka, pow. Włoszczowa, stan. 3. Rdzenie wraz ze składankami

Tablica II

Dąbrówka, pow. Włoszczowa, stan. 3. Rdzenie wraz ze składankami

— krótki, mikrolityczny, o zaprawionych piętach usytuowanych naprzeciw siebie i częściowo wspólnej odłupni (tabl. II, 2)	1
b) wiórowo-odłupkowe, nieregularne, jeden o trzykrotnie zmienionej orientacji (tabl. III, 3, IV, 2)	2
c) w obecnej postaci odłupkowy, krótki, pierwotnie wiórowy, klinowaty, o szerokiej, regularnej odłupni. Zmiany orientacji dokonano adaptując pierwotną piętę na wtórną odłupnię i skracając rdzeń (tabl. IV, 1, 1a)	1
II. Zatępce i ich fragmenty (z reguły jednostronne; tabl. V, 1 - 2, 4).	12
III. Podtępce	1
IV. Wierzchnik (smukły, również zatępiec) (tabl. V, 3)	1
V. Dwupiętniki (płaskie, krótkie, szerokie) (tabl. V, 9)	2
VI. Odnowiaki	2
VII. Odłupki całe i fragmenty	708
W tym odłupki mniejsze niż 0,5 cm	348
VIII. Wióry	60
IX. Fragmenty wiórów	109

Wiórów z zaznaczoną dwupiętowością jest 16 sztuk (9,5%). Przeważnie są to ślady zmiany orientacji. Piętki wiórów często zerowe (23,5%) i prawie zerowe (26,5%). Najczęstsze zaprawione (31%), rzadziej surowe (12%) i uformowane (7%). Sęczki przeważnie drobne, wyraźne (46%), rzadziej duże, rozlewne (31%), rzadko jako kryptosęczki, obejmują całą szerokość przypiętkowych partii wiórów oddzielone

Tabela 2

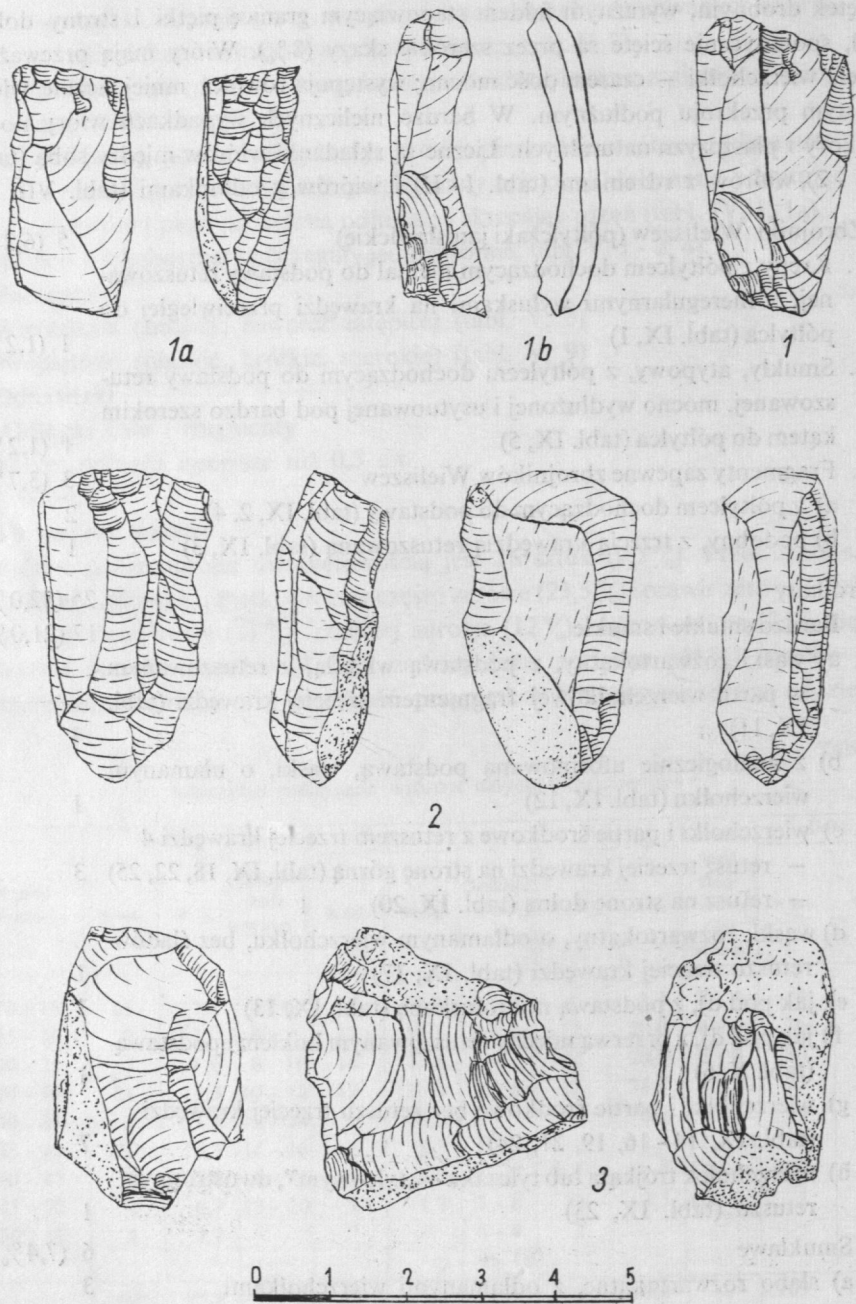
Kategorie metryczne wiórów całych i fragmentów²

Długość w mm	Ilość		Szerokość w mm	Ilość		Grubość w mm	Ilość		Szerokość frag- men- tów w mm	Ilość	
	w szt.	w %		w szt.	w %		w szt.	w %		w szt.	w %
10 - 15	11	1,7	4 - 6	11	18,3	1	2	3,3	2 - 4	4	3,7
15 - 20	9	15,0	6 - 8	11	18,3	1 - 2	12	20,0	4 - 6	26	23,8
20 - 25	7	11,6	8 - 10	14	23,3	2 - 3	12	20,0	6 - 8	30	27,6
25 - 30	14	23,3	10 - 12	12	20,0	3 - 4	18	31,7	8 - 10	23	21,1
30 - 35	7	11,6	12 - 14	5	8,3	4 - 5	5	8,3	10 - 12	14	12,8
35 - 40	10	16,7	14 - 16	5	8,3	5 - 6	5	8,3	12 - 14	9	8,3
40 - 45	7	11,6	16 - 18	1	1,7	6 - 7	1	1,7	14 - 16	2	1,8
45 - 50	4	6,7	18 - 20	1	1,7	7 - 8	2	3,3	16 - 18	1	0,9
50 - 55	1	1,7				8 - 9	2				
						9 - 10					
	60	99,9		60	99,9		60	99,9		109	100,0

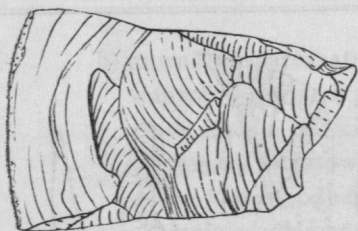
² Podział metryczny za R. Schildem i R. Feustelem, nieco zmodyfikowany. Por. R. Schild, *Nowy przemysł cyklu madleńskiego w Polsce*, „Archeologia Polski”, t. X, z. 1, 1965, s. 123.

od piątek drobnym, wyraźnym fałdem stanowiącym granicę piętki i strony dolnej (15%), sporadycznie ścięte są przez szerokie skazy (8%). Wióry mają przeważnie podgięte wierzchołki — czasem dość mocno; występują również mniej licznie wióry o prostym przekroju podłużnym. W bardzo nielicznych wypadkach wióry noszą ślady kory i płaszczyzn naturalnych. Liczne są składanki wiórów między sobą (tabl. VII, 1 - 2), wiórów z rdzeniami (tabl. I - II) i wiórów z odłupkami (tabl. VII, 3).

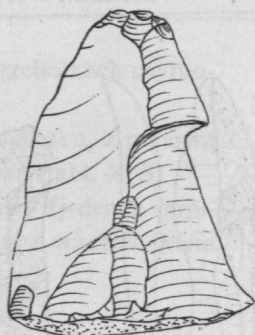
I. Zbrojniki Wieliszew (półtylczaki janisławickie)	5 (6,2%)
1. Krępy z półtylcem dochodzącym niemal do podstawy retuszowanej, z nieregularnymi wyluskami na krawędzi przeciwległej do półtylca (tabl. IX, 1)	1 (1,2%)
2. Smukły, atypowy, z półtylcem dochodzącym do podstawy retuszowanej, mocno wydłużonej i usytuowanej pod bardzo szerokim kątem do półtylca (tabl. IX, 5)	1 (1,2%)
3. Fragmenty zapewne zbrojników Wieliszew	3 (3,7%)
a) z półtylcem dochodzącym do podstawy (tabl. IX, 2, 4)	2
b) podobny, z trzecią krawędzią retuszowaną (tabl. IX, 3)	1
II. Trójkąty	25 (32,0%)
1. Bardzo smukłe i smukłe	17 (21,0%)
a) wąski rozwartokątny, z podstawą wklęsłą, z retuszowanym w partii wierzchołkowej fragmentem trzeciej krawędzi (tabl. IX, 11)	1
b) z analogicznie uformowaną podstawą, wąski, o ułamanym wierzchołku (tabl. IX, 12)	1
c) wierzchołki i partie środkowe z retuszem trzeciej krawędzi 4	
— retusz trzeciej krawędzi na stronę górną (tabl. IX, 18, 22, 25)	3
— retusz na stronę dolną (tabl. IX, 20)	1
d) wąski, rozwartokątny, o odłamanym wierzchołku, bez śladów retuszu trzeciej krawędzi (tabl. IX, 17)	1
e) jak pod d), z podstawą mikrołuskaną (tabl. IX, 13)	1
f) jak pod d), z przerwą między retuszowanym bokiem i podstawą (tabl. X, 6)	1
g) wierzchołki i partie środkowe bez retuszu trzeciej krawędzi (tabl. IX, 14 - 16, 19, 21, 24)	7
h) wierzchołek trójkąta lub tylczaka o „tylcowym”, dwustronnym retuszu (tabl. IX, 23)	1
2. Smukławe	6 (7,4%)
a) słabo rozwartokątne, z odłamanymi wierzchołkami	3
— bez retuszu trzeciej krawędzi (tabl. IX, 7)	1
— z mikroretuszem trzeciej krawędzi (tabl. IX, 9)	1
— z lekko zębatym, płaskawym retuszem trzeciej krawędzi na stronę dolną (tabl. IX, 8)	1

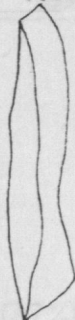
Tablica III
Dąbrowka, pow. Włoszczowa, stan. 3. Rdzenie

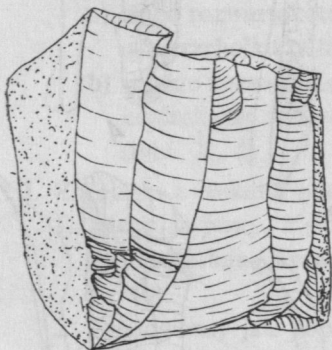
1a

1b

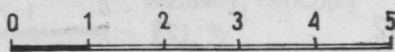
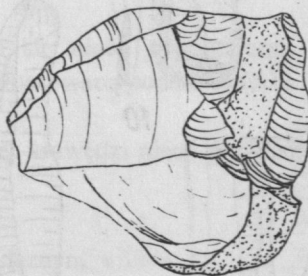
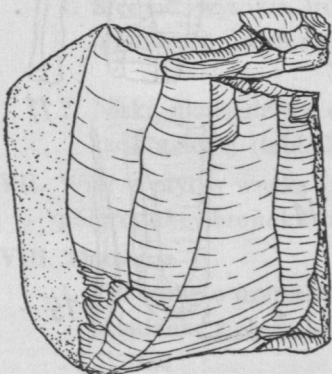
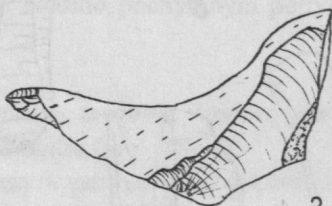
1c

1

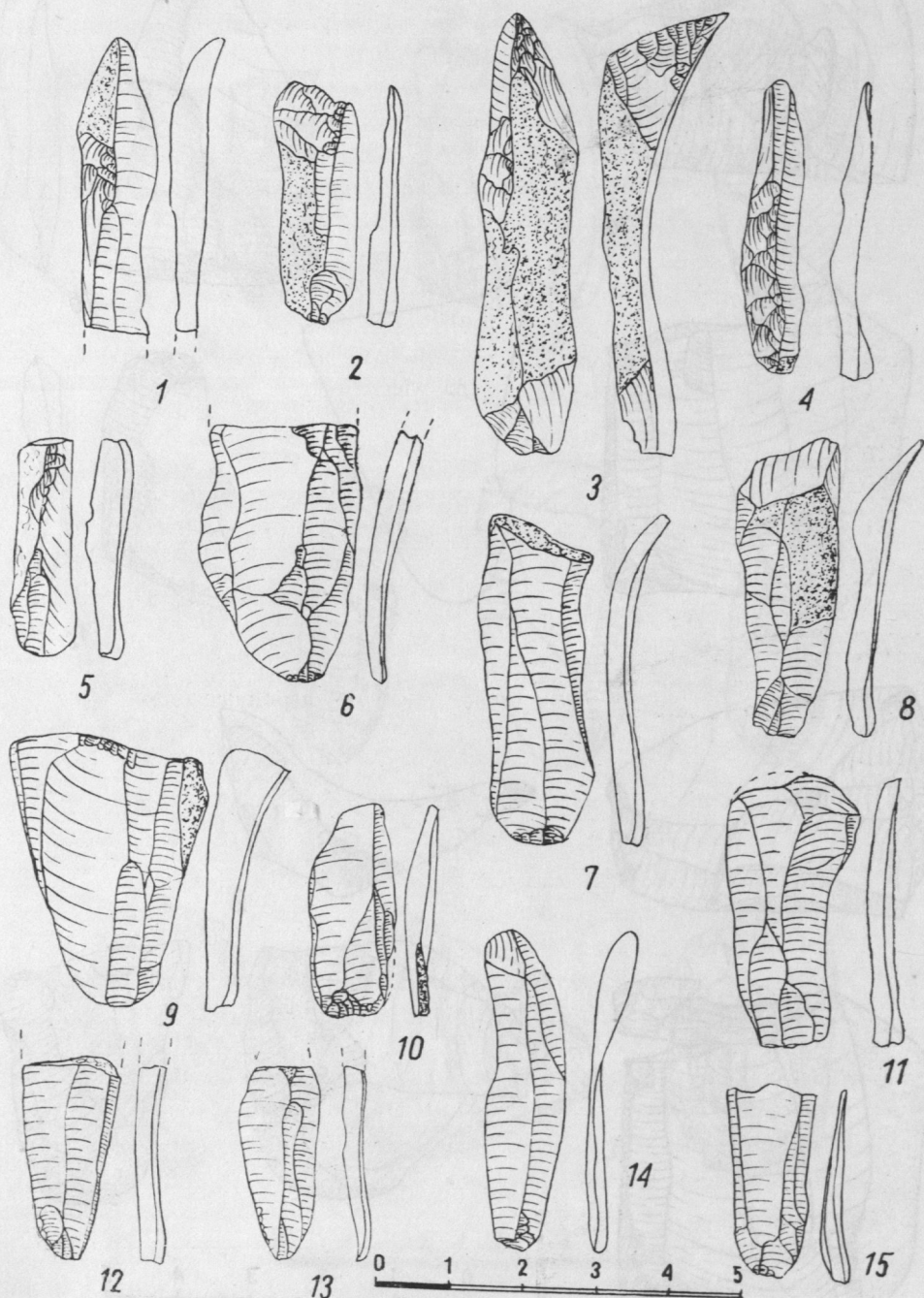

2

Tablica IV

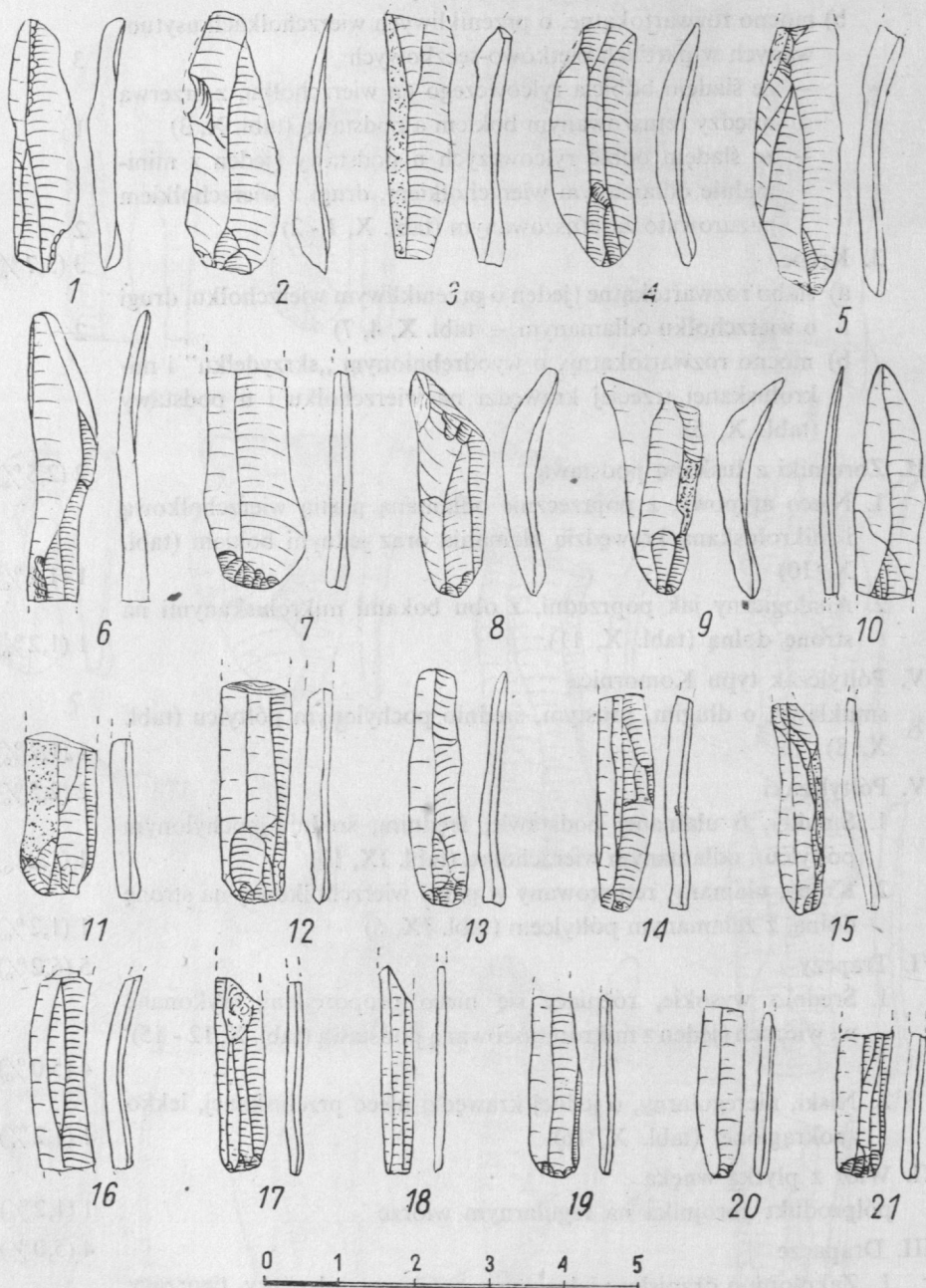
Dąbrówka, pow. Włoszczowa, stan. 3. Rdzenie wraz ze składankami

Tablica V

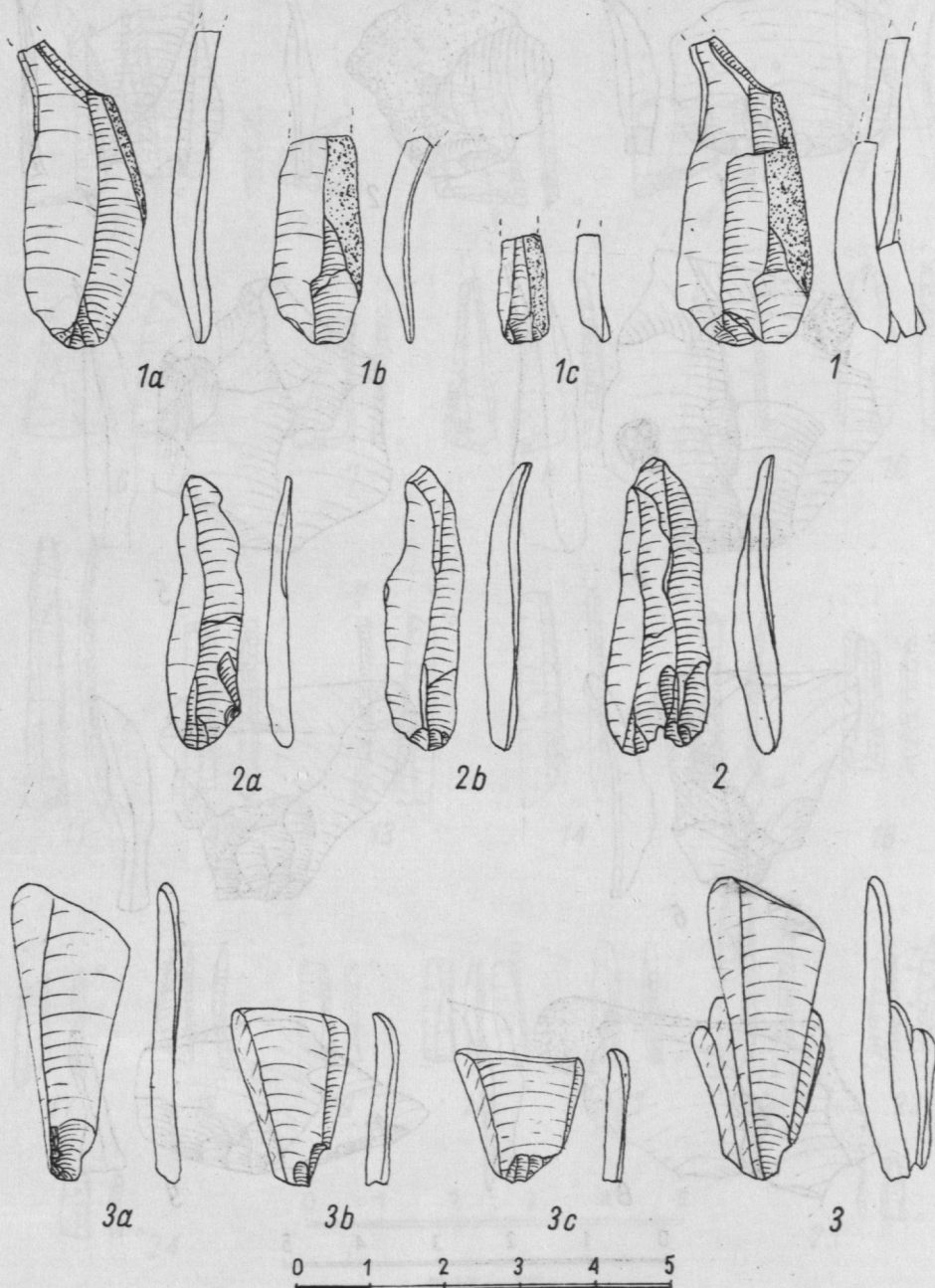
Dąbrówka, pow. Włoszczowa, stan. 3. 1-5 — zatępce, 9 — dwupiętnik,
6-8, 10-15 — wióry

b) mocno rozwartokątne, o przenikliwych wierzchołkach usytuowanych w partiach piętkowo-sęczkowych	3
— ze śladem odbicia rylcowczego na wierzchołku, z przerwą między retuszowanym bokiem a podstawą (tabl. X, 3)	1
— ze śladem odbić rylcowczych u podstawy (jeden z minimalnie odłamanym wierzchołkiem, drugi z wierzchołkiem pazurowato zaretuszowanym (tabl. X, 1 - 2)	2
3. Krępe	3 (3,7%)
a) słabo rozwartokątne (jeden o przenikliwym wierzchołku, drugi o wierzchołku odłamanym — tabl. X, 4, 7)	2
b) mocno rozwartokątny, o wyodrębnionym „skrzydełku” i mikrołuskaną trzecią krawędzi na wierzchołku i u podstawy (tabl. X, 5)	1
III. Zbrojniki z łuskaną podstawą	2 (2,5%)
1. Nieco atypowy, z poprzecznie odłamaną partią wierzchołkową i mikrołuskaną krawędzią złamania oraz jednym bokiem (tabl. X, 10)	1 (1,2%)
2. Analogiczny jak poprzedni, z obu bokami mikrołuskanymi na stronę dolną (tabl. X, 11).	1 (1,2%)
IV. Półtylczak typu Komornica	
smukławy, o długim, prostym, średnio pochylonym półtylcu (tabl. X, 8)	1 (1,2%)
V. Półtylczaki	2 (2,5%)
1. Smukły, o ułamanej podstawie, średnim, średnio pochylonym półtylcu i odłamanym wierzchołku (tabl. IX, 10)	1 (1,2%)
2. Krępy, ułamany, retuszowany w partii wierzchołkowej na stronę dolną, z załamanym półtylcem (tabl. IX, 6)	1 (1,2%)
VI. Trapezy	5 (6,2%)
1. Średnio wysokie, różniące się nieco proporcjami, wykonane na wiórach (jeden z mikroretuszowaną podstawą (tabl. X, 12 - 15)	4 (5,0%)
2. Niski, nieregularny, o jednej krawędzi nieco przełuskanej, lekko zaokrąglonej (tabl. X, 16)	1 (1,2%)
VII. Wiór z płytką wnąką	
półprodukt zbrojnika na regularnym wiórze	1 (1,2%)
VIII. Drapacze	4 (5,0%)
1. Zakolony o drapisku niełuskanym, wiórowy, ułamany, tworzący składankę z wierzchołkową partią wióra (tabl. XII, 3)	1 (1,2%)
2. Skośne	3 (3,7%)
a) smukły, wiórowy, o jednej krawędzi bocznej zaretuszowanej na całej długości na stronę dolną i górną (tabl. XII, 1)	1

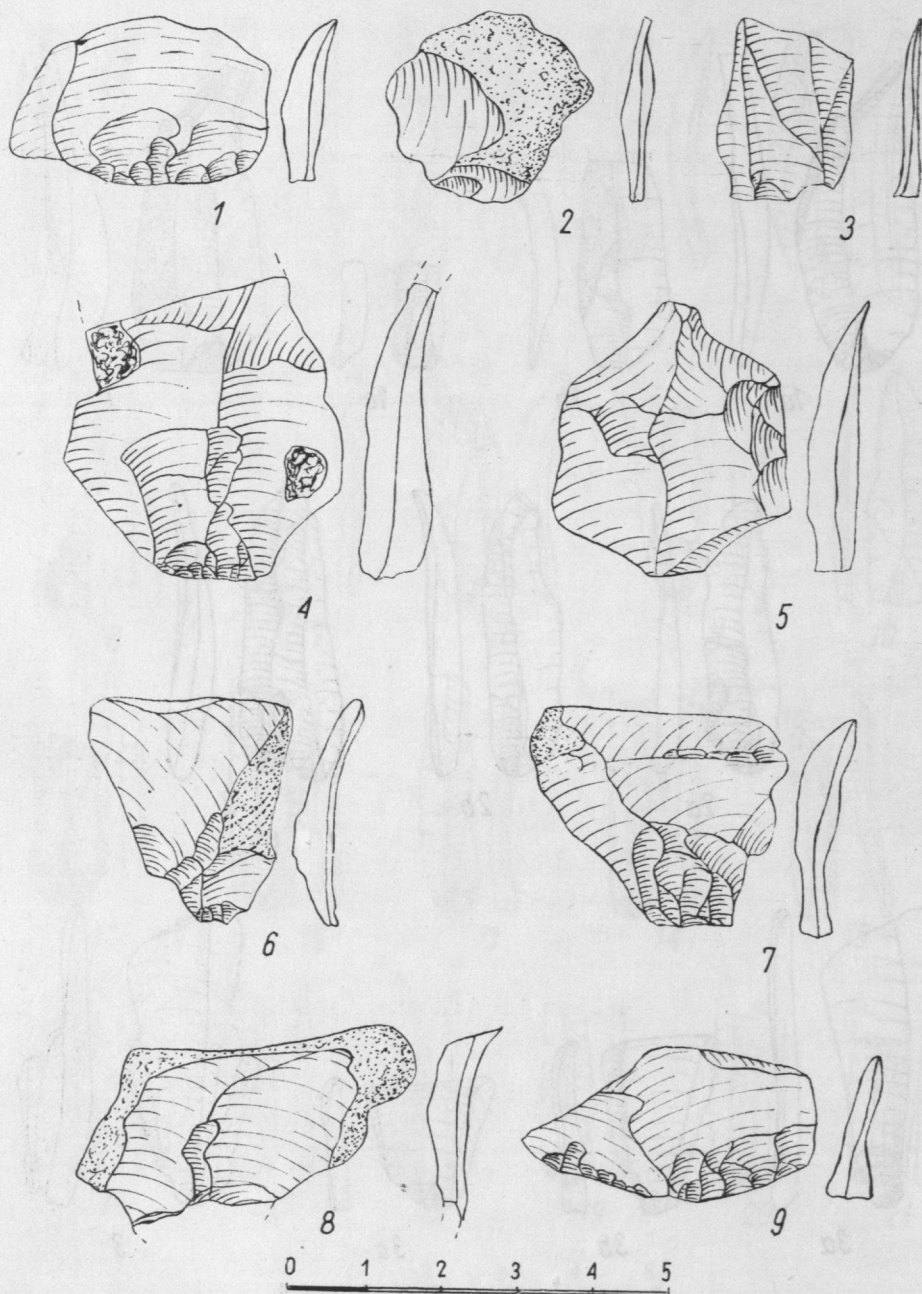
Tablica VI

Dąbrówka, pow. Włoszczowa, stan. 3. Wióry krzemienne

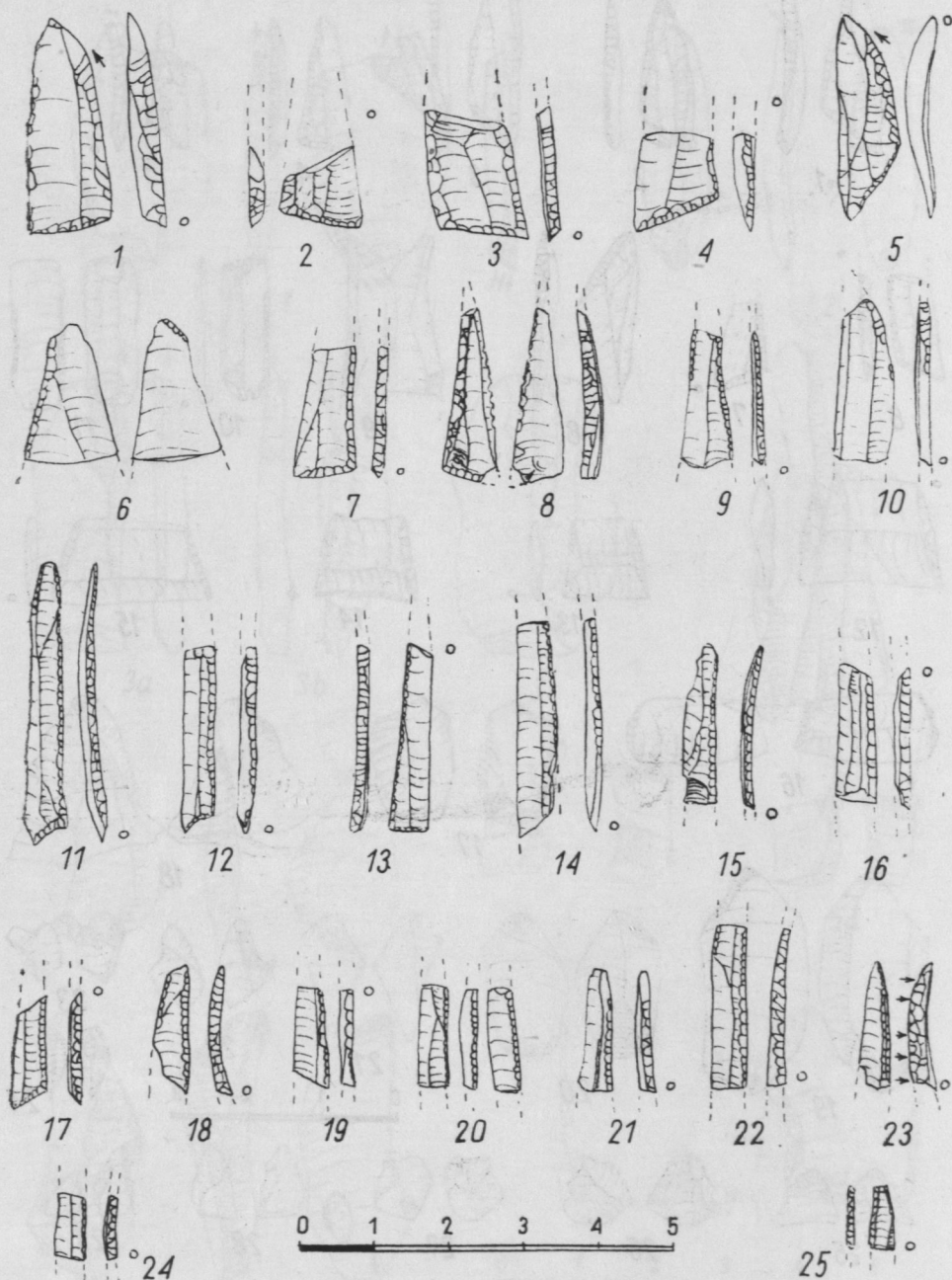
Tablica VII

Dąbrówka, pow. Włoszczowa, stan. 3. Składanki wiórów

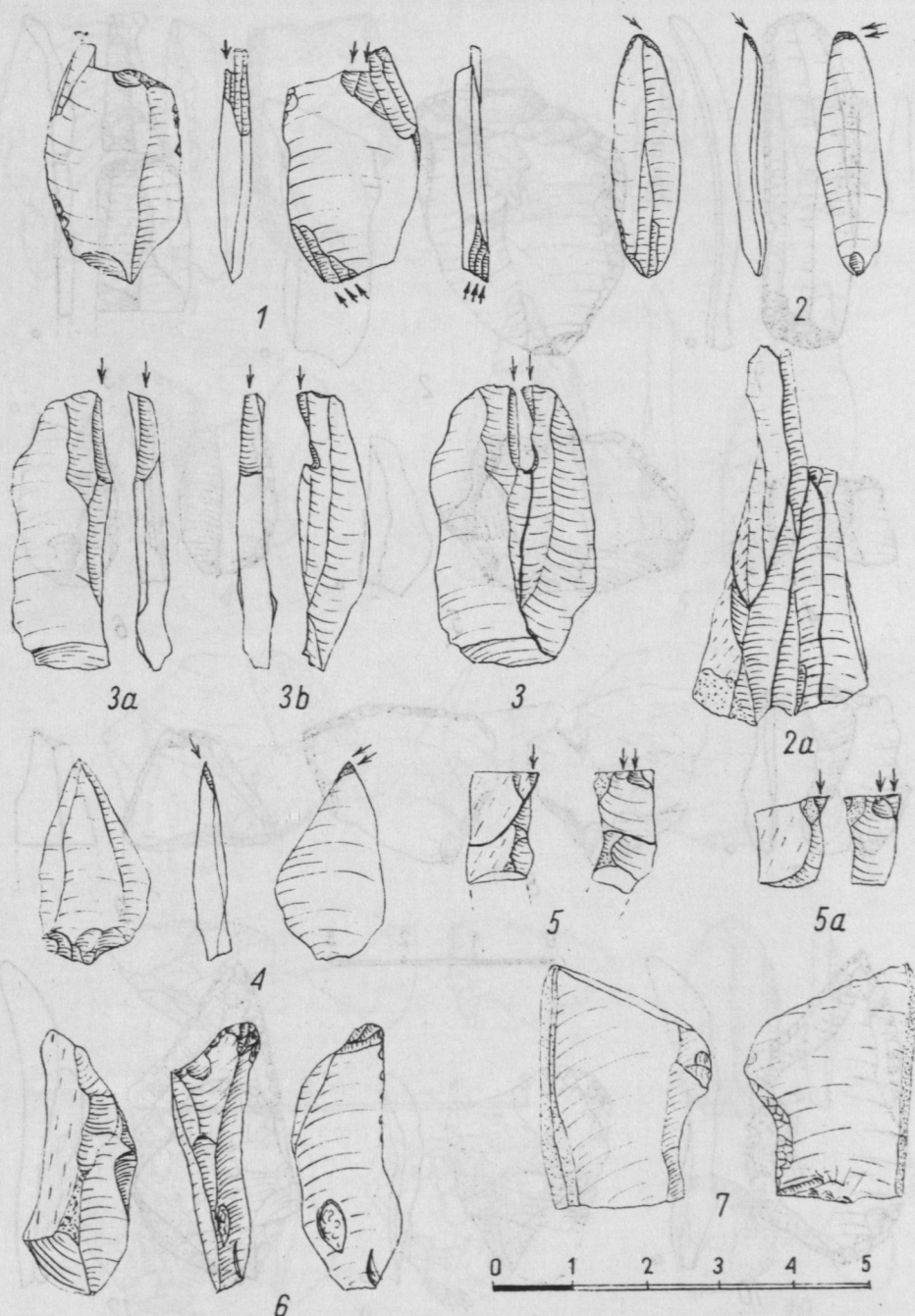
Tablica VIII

Dąbrówka, pow. Włoszczowa, stan. 3. 1 - 4, 6 - 9 — odłupki; 5 — odnawiać

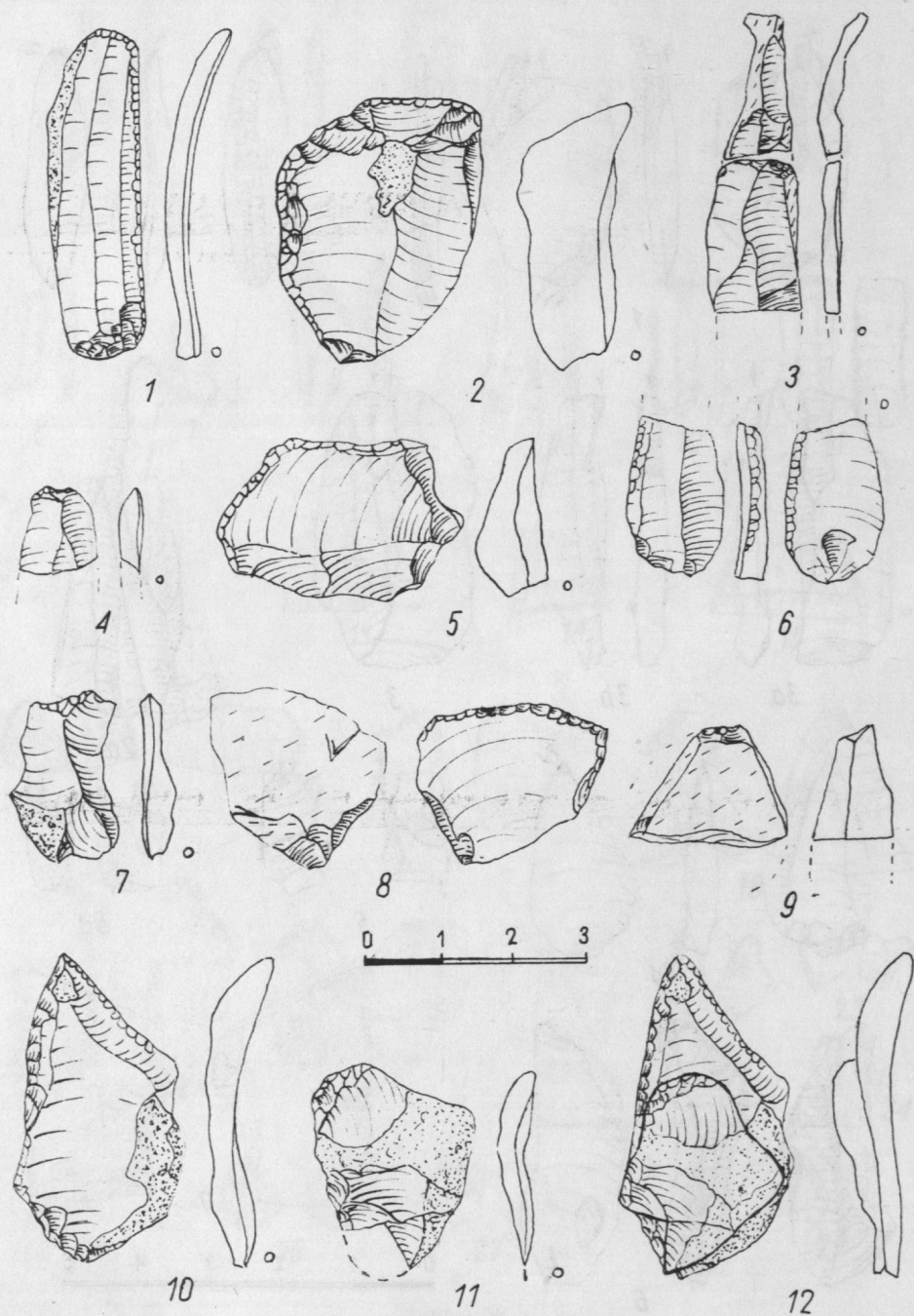
Tablica IX

Dąbrówka, pow. Włoszczowa, stan. 3. 1 - 5 — półtylczaki typu Janisławice; 6, 10 — półtylczaki;
7 - 9, 11 - 25 — trójkąty i fragmenty trójkątów

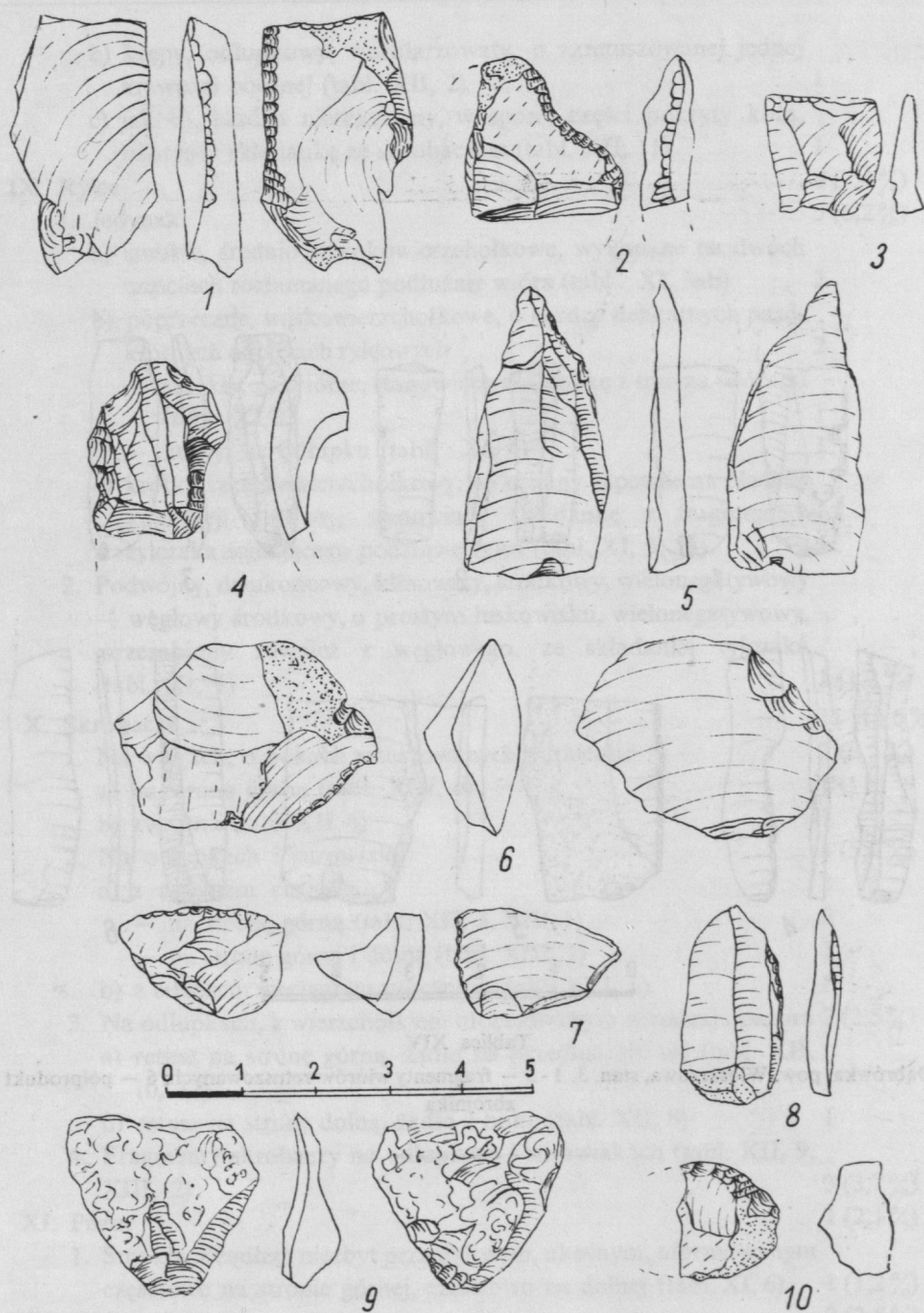
Tablica XI

Dąbrówka, pow. Włoszczowa, stan. 3. 1 - 5 — rylce wraz ze składankami; 6 — pazur; 7 — odupek z wnęką

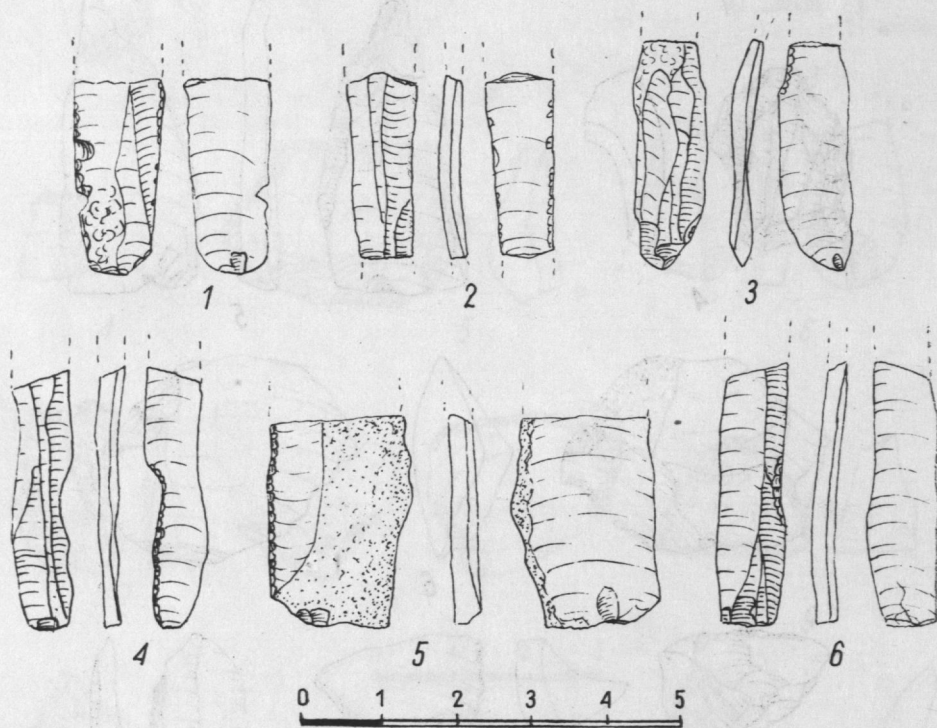
Tablica XII

Dąbrówka, pow. Włoszczowa, stan. 3. 1 - 3, 11 — drapacze; 4, 7 — obłęczniki; 5, 6, 8 - 10 — skrobacze wielorakie; 12 — składanka drapacza ze skrobaczem

Tablica XIII

Dąbrówka, pow. Włoszczowa, stan. 3. 1 - 2, 4, 6 - 7 — skrobacze wielorakie; 3, 5, 8 — odłupki retuszowane; 9, 10 — fragmenty narzędzi

Tablica XIV

Dąbrówka, pow. Włoszczowa, stan. 3. 1-5 – fragmenty wiórów retuszowanych; 6 – półprodukt zbrojnika

b) krępy, odłupkowy, wachlarzowaty, o zaretuszowanej jednej krawędzi bocznej (tabl. XII, 2)	1
c) jak b), bardzo nieregularny, w sporej części pokryty korą, tworzący składankę ze skrobaczem (tabl. XII, 11)	1
IX. Rylce	6 (7,4%)
1. Jedyński	5 (6,2%)
a) smukłe, średnio szerokowierzchołkowe, wykonane na dwóch częściach rozłamanego podłużnie wióra (tabl. XI, 3ab)	2
b) poprzeczne, wąskowierzchołkowe, o bardzo delikatnych parokrotnych odbiciach rylcowych	2
– smukły, na wiórze, stanowiący składankę z trzema wiórami (tabl. XI, 2)	1
– krępy, na odłupku (tabl. XI, 4)	1
c) krótki, szerokowierzchołkowy, wykonany zapewne na płaskiej konkrecji surowej, stanowiący składankę z fragmentem rylczaka ścinającego podstawę rylca (tabl. XI, 5, 5a)	1
2. Podwójny, dwukońcowy, klinowaty, środkowy, wielonegatywowy – węglowy środkowy, o prostym łuskowisku, wielonegatywowy, przerobiony również z węglowego, ze składanką rylczaka (tabl. XI, 1)	1 (1,2%)
X. Skrobacze	11 (13,6%)
1. Na wiórach, o bokach retuszowanych równolegle	2 (2,5%)
a) na stronę górną (tabl. XIII, 4)	1
b) zwrotnie (tabl. XII, 6)	1
2. Na odłupkach i surowiaku	4 (5,0%)
a) z retuszem ciągłym	3
– na stronę górną (tabl. XII, 5, XIII, 1)	2
– na stronę górną i dolną (tabl. XIII, 7)	1
b) z retuszem nieciągłym zwrotnym (tabl. XIII, 6)	1
3. Na odłupkach, z wierzchołkiem uformowanym w rodzaju pazura	2 (2,5%)
a) retusz na stronę górną, żądło na przedłużeniu osi (tabl. XII, 10, 12)	1
b) retusz na stronę dolną, żądło z boku (tabl. XII, 8)	1
4. Fragmenty skrobaczy na odłupkach i surowiakach (tabl. XII, 9, XIII, 2)	3 (3,7%)
XI. Pazur	1 (2,1%)
1. Smukły, z żądłem niezbyt przenikliwym, ukośnym, uformowanym częściowo na stronie górnej, częściowo na dolnej (tabl. XI, 6)	1 (1,2%)
XII. Obłęczniki	2 (2,5%)
1. Poprzeczne, na wiórach	2 (2,5%)
a) z wnęką w partii wierzchołkowej, ułamany (tabl. XII, 4)	1
b) z wnęką w partii piętково-ściskowej (tabl. XII, 7)	1

XIII. Wióry retuszowane, połamane	7 (8,7%)
1. Łuskane na jednej krawędzi	4 (5,0%)
a) na stronę górną	2
– fragment wierzchołkowy wąskiego, bez kory	1
– fragment przypiętkowy dużego, szerokiego z korą (tabl. XIV, 5)	1
b) łuskany na stronę dolną (tabl. XIV, 3)	1
c) łuskany zwrotnie (tabl. XIV, 4)	1
2. Łuskanie paralelnie	2 (2,5%)
a) na stronę górną (tabl. XIV, 1)	1
b) na stronę górną i dolną (tabl. XIV, 2)	1
3. Krępy wiór z retuszem w partii przywierzchołkowej	1 (1,2%)
XIV. Odłupki retuszowane	5 (6,2%)
1. Wiórowate, z retuszem na jednej krawędzi (tabl. XIII, 5, 8)	2 (2,5%)
2. Krótkie, z retuszowanym szerokim wierzchołkiem (tabl. XIII, 3)	2 (2,5%)
3. Z płytką, szeroką wnęką, retuszowaną na stronę dolną (tabl. XI, 7)	1 (1,2%)
XV. Fragmenty bliżej nieokreślonych narzędzi (tabl. XIII, 9)	3 (3,7%)
Razem narzędzi	81 (100%)
XVI. Rylcowce	14
1. Podstawowe różnej wielkości (tabl. X, 17, 19 - 20, 25 - 27)	6
2. Wierzchołkowe różnej wielkości (tabl. X, 18, 21 - 23)	4
3. Krukowskiego (tabl. X, 24, 28 - 29)	4
XVII. Rylczaki	5
1. Rylców jedynaków	2
2. Rylca łamańca	1
3. Rylca węglowego (składanka z rylcem)	1
4. Nieokreślony, złamany (składanka z rylcem)	1
Niektóre wskaźniki dotyczące narzędzi	
Zbrojniki	50,6
Drapacze	5
Skrobacze	13,6
Rylce	7,4
Trapezy (w ramach zbrojników)	12,5
Trójkąty	61,0

Oprócz opisanych zabytków na terenie wykopu znajdowały się jeszcze dwa wyroby krzemienne: rdzeń i rylce (fig. 6). Odkryte zostały na peryferiach wykopu i typologicznie odbiegają od inwentarza przedstawionego powyżej. Najprawdopodobniej są to luźne elementy mocno rozproszonego inwentarza schyłkowopaleolitycznego, którego ślady zostały odkryte w odległości od kilkudziesięciu do paru set metrów od wykopu.

Tabela 3

Występowanie poszczególnych grup wyrobów

Rodzaj wyrobów	Liczba	Procent
Rdzenie	11	1,1
Odpadki charakterystyczne rdzeni	18	1,8
Odłupki	708	70,6
Wióry	169	16,7
Narzędzia	81	7,9
w tym:		
narzędzia nie licząc odłupków do 0,5 cm		12,4
Odpadki powstałe przy produkcji narzędzi	19	1,9
Razem	1006	100,0

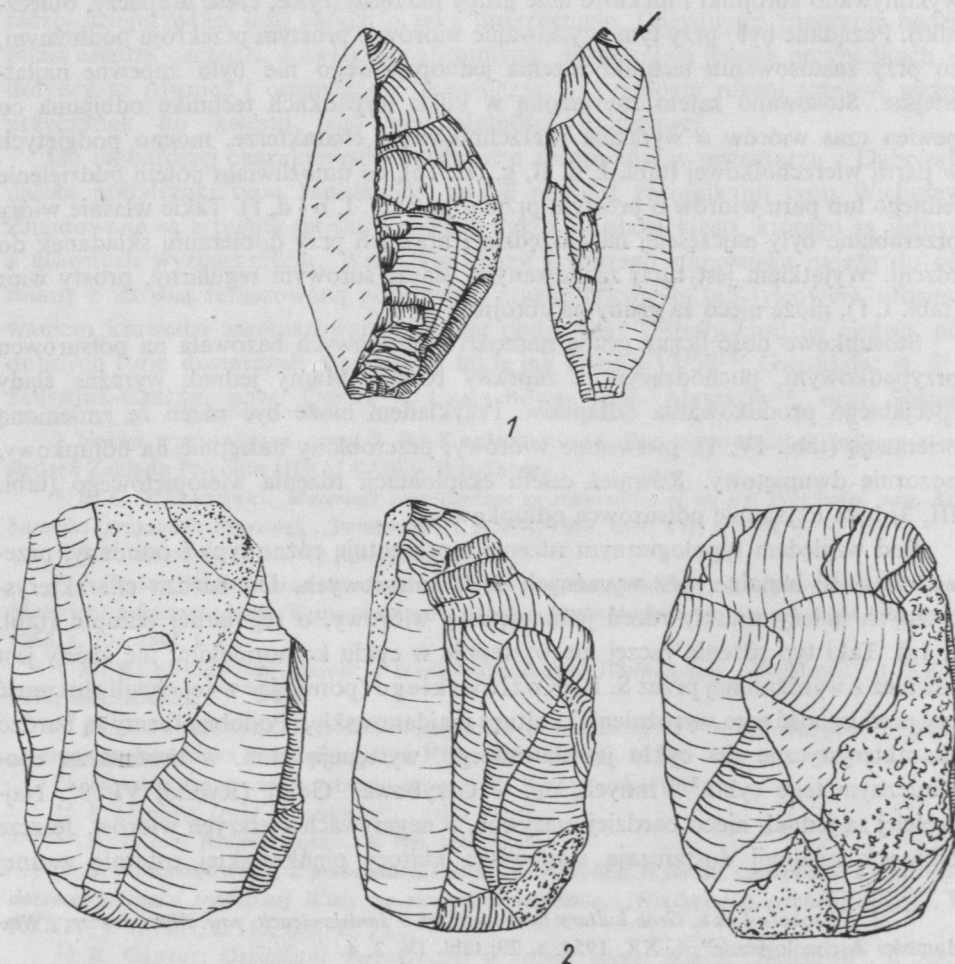

Fig. 6. Dąbrówka, pow. Włoszczowa, stan. 3. Wyroby paleolityczne

Zanim przystąpimy do analizy typologicznej przedstawionego uprzednio zespołu mezolitycznego, nieco uwagi należy poświęcić omówieniu niektórych aspektów technicznych uzyskiwania półsurowca. Obserwujemy dużą różnorodność w stopniu i rozmiarach zaprawy poszczególnych rdzeni. Obok okazów, których zaprawa ogranicza się wyłącznie lub niemal wyłącznie do przygotowania pięty (fig. 5, tabl. II, 1), występują rdzenie z pełną zaprawą pięty, boków i tyłu, która wskazuje wyraźnie na obłupniowy charakter przygotowania rdzenia. Po dobraniu składanek widoczne są nawet wyraźne ślady uformowania grzebieniowej praodłupni (tabl. I, 1, 1a). Powodem częstego braku zaprawy przygotowawczej były na ogół bardzo małe rozmiary surowiaków, występujących najczęściej w postaci małych „chlebków” otoczkowych, o średnicy zaledwie do kilku centymetrów.

Głównym celem eksploatacji rdzeni było uzyskanie wiórów, z których następnie wykonywano zbrojniki i niektóre inne grupy narzędzi (rylce, część drapaczy, obłęczniki). Pożądane było przy tym uzyskiwanie wiórów o prostym przekroju podłużnym, co przy zastosowaniu techniki rdzenia jednopiętowego nie było zapewne najłatwiejsze. Stosowano zatem zauważoną w kilku wypadkach technikę odbijania co pewien czas wiórów o wyraźnie wierzchnikowym charakterze, mocno podgiętych w partii wierzchołkowej (tabl. I, h, II, g, III, 1b), co umożliwiało potem oddzielenie jednego lub paru wiórów o prostym przekroju (tabl. I, b - d, f). Takie właśnie wióry przerabiane były najczęściej na narzędzia i brak ich przy dobieraniu składanek do rdzeni. Wyjątkiem jest tutaj zachowany w stanie surowym regularny, prosty wiór (tabl. I, f), może nieco za gruby na zbrojnik.

Stosunkowo dość liczna grupa narzędzi odłupkowych bazowała na półsurowcu przypadkowym, pochodzącym z zaprawy rdzeni. Mamy jednak wyraźne ślady specjalnego produkowania odłupków. Przykładem może być rdzeń ze zmienioną orientacją (tabl. IV, 1), pierwotnie wiórowy, przerobiony następnie na odłupkowy, pozornie dwupiętowy. Również celem eksploatacji rdzenia wielopiętowego (tabl. III, 3) było uzyskanie półsurowca odłupkowego.

Pod względem typologicznym rdzenie reprezentują różne typy i odmiany, przeważnie dość banalne, bez wyraźnych cech kulturowych. Do bardzo charakterystycznych należy smukły rdzeń jednopiętowy wiórowy, o regularnej odłupni (tabl. I, 1a). Taki typ rdzenia raczej nie występuje w cyklu komornickim; nie znany jest również z wyróżnionej przez S. K. Kozłowskiego (pomijając w tej chwili słuszność czy niesłuszność tego wyróżnienia) kultury majdanowskiej. Podobne formy są bardzo charakterystyczne dla cyklu janisławickiego, występują m.in. w inwentarzu eponimicznym tego cyklu³ i innych, np. w Grzybowej Górze (Rydno) VI/59⁴. Najczęściej są jednak nieco bardziej masywne, o negatywach szerszych wiórów. Jeszcze bliższych analogii dostarczają stanowiska kultury pieńkowskiej, ostatnio zwanej

³ M. Chmielewska, *Grób kultury tardenuaskiej w Janisławicach, pow. Skierniewice*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. XX, 1954, s. 29, tabl. IV, 3, 4.

⁴ B. Ginter, *Dwie krzemienice mezolityczne z Grzybowej Góry, pow. Starachowice (Rydno)*, „Materiały Archeologiczne”, t. VI, 1965, tabl. I, 1.

chojnicko-pieńkowską⁵. Przykładem może być stanowisko II w Płazówce pow. Kolbuszowa⁶. Również to stanowisko dostarczyło analogii do dwóch następnych rdzeni; jednopiętowego (tabl. III, 1) i ze zmianą orientacji (tabl. III, 2)⁷. Duży rdzeń, w swej pierwotnej postaci wiórowy, jednopiętowy, nawiązuje do form znanych z inwentarzy cyklu janisławickiego przez swoją szeroką, płaską odłupnię z negatywami stosunkowo szerokich wiórów. Rdzenie takie występują m.in. w Gwoźdźcu, pow. Nisko⁸, okaz z Dąbrówki jest jednak wtórnie przerobiony, czym odbiega od tamtego (tabl. IV, 1). Kolejny rdzeń jednopiętowy, wiórowy, prawie bez zaprawy, nawiązuje w początkowej fazie eksploatacji (tabl. III, 1) do okazu z Sulęcinka, pow. Środa⁹, zaś w swej fazie szczątkowej (tabl. II, 1a) do rdzenia z Pietrzykowa, pow. Września¹⁰. Obydwa te stanowiska zdają się nawiązywać do kultury chojnicko-pieńkowskiej¹¹. Pozostałe rdzenie są zbyt mało charakterystyczne, aby mogły przyczynić się do interpretacji kulturowej stanowiska. Jest zrozumiałe, że analiza form rdzeniowych ma znaczenie raczej drugorzędne, jeśli chodzi o taką interpretację. Decydujące znaczenie będzie miała analiza narzędzi, a zwłaszcza zbrojników. W pewnych jednak przypadkach — dotyczy to również i omawianego inwentarza — typologia rdzeni stanowi ważny przyczynek do kwestii jego przynależności kulturowej.

Do najbardziej charakterystycznych form zbrojników w inwentarzu z Dąbrówki należą półtylczaki typu Janisławice, zwane również zbrojnikami typu Wieliszew. Znajdowane są z reguły na stanowiskach cyklu janisławickiego, którego są jednym z głównych wyznaczników. Wszystkie okazy z naszego stanowiska należą do odmiany z ukośną retuszowaną podstawą i prawie tylcowym lub tylcowym uformowaniem krawędzi zaretuszowanej. Biorąc pod uwagę zespoły bardziej zwarte, podobnych form dostarczyły stanowiska takie jak Rydno VI/59¹², Gwoździec st. 9¹³, Jawornik-Czarna, pow. Dębica¹⁴, Czatachowa, pow. Myszków¹⁵, oraz Sośnia,

⁵ Nazwa wprowadzona przez S. K. Kozłowskiego. Por. wypowiedź na jednym z posiedzeń Zakładu Paleolitu IHKM PAN w Warszawie.

⁶ S. K. Kozłowski, *Materiały mezolityczne ze stanowiska II we wsi Płazówka, pow. Kolbuszowa (przysiółek Przewóz)*, „Światowit”, t. XXIX, 1968, tabl. VII, 4, VIII, 3.

⁷ S. K. Kozłowski..., op. cit., tabl. VII, 1, 5.

⁸ A. Talar, *Badania osad mezolitycznych w południowo-zachodniej części powiatu niżańskiego*, *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1966*, Rzeszów, 1968, s. 104, tabl. I, 12.

⁹ M. Kobusiewicz, *Mezolit w środkowozachodniej Wielkopolsce*, „Światowit”, t. XXXI, 1970, tabl. XXXII, 35.

¹⁰ M. Kobusiewicz, *Krzemienica przemysłu tardenuaskiego z Pietrzykowa, pow. Września*, „*Fontes Archaeologici Posnanienses*”, t. XVI, 1963, s. 4, rys. 3, 5.

¹¹ Za takie uznawane są ostatnio przez S. K. Kozłowskiego.

¹² B. Ginter, *Dwie krzemienice...*, tabl. VII, 7.

¹³ A. Talar, *Badania osad...*, s. 106, tabl. II, 16.

¹⁴ S. K. Kozłowski, *Z problematyki polskiego mezolitu*, *Wybrane zagadnienia z pradziejów dorzecza górnej i środkowej Wisły we wczesnym holocenie*, „*Wiadomości Archeologiczne*”, t. XXXIV, z. 1, 1969, s. 110, tabl. II, 36.

¹⁵ B. Ginter, *Osadnictwo mezolityczne w rejonie górnej Warty*, „Światowit”, t. XXX, 1969, tabl. III, 3.

pow. Grajewo¹⁶ (ten ostatni okaz z nieco odmiennie uformowanym wierzchołkiem). Prawie brak natomiast analogii do ułamanego narzędzia w typie półtylczaka janisławickiego (tabl. IX, 3), z regularnym retuszem na krawędzi przeciwległej do półtylca. Podobny retusz występuje na okazy z Bagna, pow. Kraków¹⁷, oraz na niektórych niezbyt typowych okazach z Sośni, pow. Grajewo¹⁸. Drugi, zachowany w całości, wąski zbrojnik o łukowatym prawie tylcu i bardzo mocno ukośnej podstawie (tabl. IX, 5) jest formą przejściową od półtylczaka janisławickiego do trójkąta z odbiciem rylcowczym na wierzchołku. Nieco podobną formę reprezentuje okaz z Sośni¹⁹, znaleziony w zespole cyklu janisławickiego, równocześnie jednak okazy takie występują w inwentarzach kultury chojnicko-pieńkowskiej z Pomorza Gdańskiego²⁰, a także w grupie pieńkowskiej tej kultury, jak np. w Płazówce II²¹. Podobny okaz znany jest z Borowa, st. 2, pow. Środa²², uznanego za należące do cyłu komornickiego i janisławickiego. Sądzić jednak należy, że na tym stanowisku wystąpiły również elementy pieńkowskie.

Narzędziem, dla którego nie znam form analogicznych, jest półtylczak z wierzchołkiem retuszowanym na stronę dolną (tabl. IX, 6), wykonany na płaskim, bardzo szerokim wiórze. Natomiast inny półtylczak, o odłamanym wierzchołku, może nawiązywać, zależnie od tego, w jaki sposób uformowany był pierwotnie wierzchołek, do inwentarzy janisławickich, jak np. Góra, pow. Busko²³, czy pieńkowskich, jak w Czernichowie, st. I, pow. Kraków²⁴, albo z elementami janisławickimi i chojnicko-pieńkowskimi. Forma ta w każdym razie różni się od półtylczaków charakterystycznych dla cyklu komornickiego zarówno przez swe proporcje, jak i kształt półtylca, a także jego uformowanie retuszem zbliżonym bardziej do płaskawego niż półstromego, nigdy stromym.

Ważne znaczenie dla określenia przynależności kulturowej zespołu z Dąbrówki mają trójkąty stanowiące najliczniejszą grupę narzędziową nie tylko w obrębie zbrojników, ale w całym inwentarzu stanowiska. Najliczniej występują trójkąty smukłe i bardzo smukłe, o proporcjach przewyższających 1 : 6. Tak smukłe formy spotykane są w zasadzie głównie w zespołach cyklu janisławickiego, okazy z Dąbrówki różnią się jednak od janisławickich szerokością. Są one znacznie węższe, czym zbli-

¹⁶ H. Więckowska, *Zagadnienie zróżnicowań kulturowych w mezolice Polski*, „Światowit”, t. XXX, 1969, tabl. XI, 11.

¹⁷ S. K. Kozłowski, *Wybrane zagadnienia...*, s. 111, tabl. III, 45.

¹⁸ H. Więckowska, op. cit., tabl. XI, 3, 4.

¹⁹ H. Więckowska, op. cit., tabl. XI, 12.

²⁰ Znane są tam jako tzw. ostrza typu Nowy Młyn i występują m.in. w Rudniku, pow. Grudziądz. Por. S. K. Kozłowski, *Z problematyki mezolitu w Polsce*, cz. 4. *O mezolice Polski północno-wschodniej i terenów sąsiednich*, „Archeologia Polski”, t. XXII, z. 2, 1967, s. 238, tabl. VI, 13, 14.

²¹ S. K. Kozłowski, *Materiały mezolityczne...*, s. 37, tabl. I, 1.

²² M. Kobusiewicz, *Mezolit...*, tabl. XXIX, 14.

²³ S. K. Kozłowski, *Wybrane zagadnienia...*, s. 112, tabl. V, 39.

²⁴ S. K. Kozłowski, *Dwa gniazda mezolityczne ze stanowiska I w Czernichowie*, pow. Kraków, „Światowit”, t. XXIX, 1968, s. 76, tabl. I, 3.

żają się do niektórych trójkątów kultury chojnicko-pieńkowskiej, mają ponadto w wielu przypadkach pazurowato zakończone wierzchołki, czym również nawiązują do formy chojnicko-pieńkowskiej. Okazy ilustrowane na tabl. IX, 11 - 12, z wklęsłymi podstawami mają swe analogie w inwentarzach z Wieliszewa XIII, pow. Nowy Dwór²⁵ i Cisowego Lasu, pow. Nisko²⁶ (cykl janisławicki) oraz Nowego Młyna, pow. Chojnice, Rudy Komorskiej, pow. Września, Ruszkowa Długiego, st. 3, pow. Koło, oraz Kaczek, st. 1, pow. Turek²⁷ (w tym również z wierzchołkami retuszowanymi na obu krawędziach). Wymienione stanowiska zaliczane są do kultury chojnicko-pieńkowskiej. Nieco podobne formy, zawsze z typowym „tylcowym” retuszem spotykane są zupełnie wyjątkowo w stanowiskach cyklu komornickiego (Poddębe, pow. Nowy Dwór, wykop I²⁸). Formy takie występują również w dość licznych stanowiskach o mieszanych kulturowo elementach, głównie cyklu janisławickiego i komornickiego, na terenie Kielecczyny. Wydaje się przy tym, że można je łączyć raczej z elementami janisławickimi.

Nawiązują do poprzednich: ułamany trójkąt (tabl. IX, 13) o ukośnej podstawie i ułamanym wierzchołku oraz kilka fragmentów podobnych trójkątów (tabl. IX, 17). Podobne okazy występują w stanowiskach cyklu janisławickiego w Małopolsce, takich jak Baraki, pow. Kraśnik²⁹ czy Gwoździec, st. 9³⁰. Znane są również z Wielkopolski, z inwentarzy o sporym udziale elementów janisławickich, takich jak Borowo st. 2³¹, i Pięckowo st. 1, pow. Środa³², a także inwentarzy kultury chojnicko-pieńkowskiej z Pietrzykowa³³ oraz Sulęcina st. 1³⁴. Bardzo charakterystyczne są dla stanowiska w Płazówce, gdzie tworzą liczną serię³⁵.

Bardziej krępe trójkąty słabo rozwartokątne, z reguły z ułamanym wierzchołkiem (tabl. IX, 7 - 9), charakterystyczne są głównie dla zespołów janisławickich. Wymienić tu można Jawornik-Czarną³⁶, Wistkę Szlachecką III, pow. Włocławek³⁷ czy Słochy-Ogrodniki³⁸. Jest bardzo prawdopodobne, że odłamywanie wierzchoł-

²⁵ H. Więckowska, M. Marczak, *Próba podziału kulturowego mezolitu Mazowsza*, Materiały do prahistorii plejstocenu i wczesnego holocenu Polski, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967, s. 36, tabl. VII, 9.

²⁶ A. Talar, *Badania osad...*, s. 104, tabl. I, 7.

²⁷ Kartoteka S. K. Kozłowskiego. Por. również S. K. Kozłowski, *O mezolicie...*, s. 238, tabl. VI.

²⁸ H. Więckowska, op. cit..., tabl. X, 22.

²⁹ S. K. Kozłowski, *Wybrane zagadnienia...*, s. 110, tabl. II, 19 - 20.

³⁰ A. Talar, *Badania osad...*, s. 106, tabl. II, 19.

³¹ M. Kobusiewicz, *Mezolit...*, tabl. XXIX, 23.

³² M. Kobusiewicz..., op. cit., tabl. XXXII, 2.

³³ M. Kobusiewicz, *Krzemienica...*, s. 8, ryc. 7, 12.

³⁴ M. Kobusiewicz, *Mezolit...*, tabl. XXXIII, 7 - 8.

³⁵ S. K. Kozłowski, *Materiały mezolityczne...*, s. 37, tabl. I, 5, 11, 25, 35.

³⁶ S. K. Kozłowski, *Wybrane zagadnienia...*, s. 110, tabl. II, 34.

³⁷ H. Więckowska, M. Marczak, op. cit., s. 31, tabl. V, 6.

³⁸ Z. Szmit, *Badania osadnictwa epoki kamiennej na Podlasiu*, „Wiadomości Archeologiczne” t. X, 1929, tabl. VI, 13.

ków, zwłaszcza bardziej smukłych okazów, było zabiegiem celowym, formującym ostatecznie narzędzia. Spełniało ono tę samą rolę co retuszowanie wierzchołków poprzeczne lub lekko ukośne, znane z wielu inwentarzy janisławickich (np. Wistka Szlachecka III³⁹), czy formowanie zabiegiem rylcowczym, w pewnych wypadkach prawie prostopadłym do osi narzędzi. Odłamywanie wierzchołków trójkątów stwierdza się na większości stanowisk janisławickich. Sam zabieg formowania narzędzi przez odłamywanie znany jest i stosowany w cyklu janisławickim dość często przy produkcji półtylczaków janisławickich. Zwróciła na to uwagę już M. Chmielewska, tłumacząc to względami kultowymi odnośnie zespołu z Janisławic, pow. Skierniewice⁴⁰.

Charakterystyczną cechą dla szeregu trójkątów i ich fragmentów z Dąbrówki jest również retuszowanie mniejszych lub większych partii trzeciego boku. Ten zabieg jest bardzo typowy dla zbrojników kultury chojnicko-pieńkowskiej. Stosowany był bardzo często przy formowaniu trójkątów z Płazówki II⁴¹, znany jest również z Holendrów Brzezińskich I, pow. Konin⁴² i Czernichowa, st. I, pow. Kraków⁴³.

Interesująca jest krótka seria trzech trójkątów krępych, mocno rozwartokątnych, nierównobocznych (tabl. X, 1 - 3). Formy takie nie są znane z czystych stanowisk cyklu janisławickiego i chojnicko-pieńkowskiego, natomiast typologicznie nawiązują do form znanych z cyklu komornickiego. Od typowych trójkątów komornickich różnią się jednak rodzajem retuszu, który w przeciwieństwie do stromego, często dwustronnego retuszu narzędzi komornickich jest półstromy lub płaskawy. Bliskich analogii dostarczyły cytowane już stanowiska z Wielkopolski, takie jak Borowo, st. 1, a zwłaszcza Borowo, st., 2⁴⁴. Z kolei fragment wierzchołkowy bliżej nieokreślonego zbrojnika — może trójkąta (tabl. IX, 23) — technicznie bliski jest formom znanym z cyklu komornickiego, głównie tylczakom Stawinoga. Podobny okaz, lecz retuszowany jednostronnie, znany jest jednak również z inwentarza cyklu janisławickiego z Czatachowy⁴⁵.

Elementem najbardziej typowym dla cyklu komornickiego jest półtylczak typu Komornica (tabl. X, 8). Półtylczaki takie stale występują również w inwentarzach grupy pieńkowskiej⁴⁶, a także grupy chojnickiej (Swornigacie, pow. Chojnice⁴⁷). Podobnie zbrojniki z łuską podstawą, charakterystyczne dla tzw. kultury majdanowskiej pojawiają się również, choć nie we wszystkich stanowiskach, w kulturze

³⁹ H. Więckowska, M. Marczak, op. cit..., s. 31, tabl. V, 9.

⁴⁰ M. Chmielewska, *Grób kultury tardenuaskiej...*, s. 45.

⁴¹ S. K. Kozłowski, *Materiały...*, s. 37, tabl. I, 17, 24, 30 - 33, 46 - 48.

⁴² J. Trzeciakowski, *Stanowisko mezolityczne wydmy Holendry Brzezińskie I, pow. Konin*, „Światowit”, t. XXIX, 1968, s. 67, tabl. IV, 3, 5 - 6.

⁴³ S. K. Kozłowski, *Dwa gniazda...*, s. 76, tabl. I, 2, 17.

⁴⁴ M. Kobusiewicz, *Mezolit...*, tabl. XXVII, 29, XXIX, 30, 32 - 33.

⁴⁵ B. Ginter, *Osadnictwo...*, tabl. III, 7.

⁴⁶ S. K. Kozłowski, *Z problematyki polskiego mezolitu*, (cz. 7), *Kultura pieńkowska*, „Światowit”, t. XXIX, 1968, s. 11, 12, tabl. II.

⁴⁷ Uprzejma informacja dr. S. K. Kozłowskiego.

chojnicko-pieńkowskiej⁴⁸. Okazy z Dąbrówki nie są przy tym najbardziej typowe, mają ponadto bardzo częsty dla zbrojników tej kultury mikroretusz boków.

Trapezy stosunkowo liczne w Dąbrówce nie są wyznacznikami kulturowymi. Wykonane wyłącznie na wiórach, średnio wysokie, oprócz jednego niskiego, stanowią jedynie pewien wyznacznik chronologiczny o znaczeniu międzykulturowym. Gdyby przyjąć, że w każdym wypadku pojawienie się ich przypada na przełom okresu borealnego i atlantyckiego, to nasz inwentarz należałoby datować na początkową fazę okresu atlantyckiego.

Sporą grupę stanowią rylcowce. Jest ich więcej niż przeciętnie w zespołach komornickich i janisławickich, zaś o wiele mniej niż w zespołach chojnicko-pieńkowskich, gdzie najczęściej przeważają ilościowo nad zbrojnikami⁴⁹. Występuje prawie równowaga między podstawowymi, wierzchołkowymi i Krukowskiego. Ślady dość powszechnego stosowania techniki rylcowce widoczne są w wielu wypadkach zarówno na podstawach, jak i wierzchołkach poszczególnych zbrojników.

Drapacze nie mają zasadniczo dokładnych odpowiedników w bardziej zwartych zespołach mezolitycznych z terenu Polski. Nie są to formy typowo tarnowiańskie, znane z cyklu komornickiego. Najbardziej zbliżony do tarnowiańskich, wachlarzowaty drapacz ukośny z retuszowaną krawędzią (tabl. XII, 2) można porównać do wyrobów występujących w cyklu janisławickim na terenie Małopolski, takich jak Borki, pow. Busko⁵⁰, czy Gwoździec⁵¹ (ten ostatni bez retuszu krawędzi bocznej), a także Mazowska (m.in. Wistka Szlachecka III⁵²). Podobna forma znana jest również z Nowego Młyna, pow. Chojnice⁵³, gdzie występuje w inwentarzu grupy chojnickiej. Retuszowanie krawędzi bocznych drapaczy znane jest również z innych inwentarzy kultury chojnicko-pieńkowskiej, ale występuje także w zespołach komornickich i janisławickich.

Cechą charakterystyczną dla stanowiska w Dąbrówce jest obecność stosunkowo sporej ilości rylców, przewyższającej ilość drapaczy. Są to niemal wyłącznie rylce jedyne. Przewaga ilościowa rylców nad drapaczami jest zupełnie wyjątkowa w polskim mezolicie. W omawianym inwentarzu rylce stanowią 7,4%. Odbiega to bardzo wyraźnie od inwentarzy janisławickich i chojnicko-pieńkowskich, w których rylce bądź zupełnie nie występują, bądź stanowią 1 - 2%. Podobnie wysoki lub w pewnych wypadkach nawet jeszcze wyższy procent rylców notujemy jedynie w najstarszych przemysłach cyklu komornickiego (Stawinoga 13,4%, Całowanie 7%⁵⁴). Zupełnie inaczej przedstawiają się jednak proporcje między poszczególnymi rodzajami rylców. Zarówno w zespole ze Stawinogi, jak i Całowania ogromną przewagę nad pozosta-

⁴⁸ S. K. Kozłowski, *Kultura pieńkowska...*, s. 14.

⁴⁹ S. K. Kozłowski..., op. cit., s. 20.

⁵⁰ S. K. Kozłowski, *Wybrane zagadnienia...*, s. 116, tabl. VIII, 34 - 35.

⁵¹ A. Talar, *Badania osad...*, s. 106, tabl. II, 4.

⁵² H. Więckowska, M. Marczak, *Próba podziału...*, s. 30, tabl. IV, 1 - 2, 5.

⁵³ W. La Baume und K. Langenheim, *Die Steinzeit im Gebiet der unteren Weichsel*, „Blätter für Deutsche Vorgeschichte”, z. 9/10, Leipzig, 1933. Taf. III.

⁵⁴ H. Więckowska, M. Marczak, op. cit., s. 17, 20.

łymi mają rylce węglowe i klinowate, przy minimalnym udziale jedynaków. Poza tym szereg faktów typologicznych, jak też różnice chronologiczne (zob. dalej) wskazują na przypadkowość tej zbieżności ilościowej rylców.

Najliczniejszą grupą narzędziową, poza zbrojnikami, są w inwentarzu z Dąbrówki skrobacze wieloraki, stanowiące 13,6% wszystkich narzędzi. Wykonane są przeważnie na odłupkach, rzadko na wiórach i surowiakach. Reprezentują formy znane z wielu inwentarzy wszystkich zasadniczo kultur młodszej fazy mezolitu. Są średnich i niewielkich rozmiarów, na ogół krótkie i krępe. W dwóch wypadkach mają pazurowate wierzchołki. Obok nich wystąpił również jeden typowy pazur o wyraźnie wyodrębnionym żądle, uformowanym częściowo na stronie górnej, częściowo na stronie dolnej nieregularnego wióra (tabl. XI, 6). Pazury również nie są wyznacznikiem kulturowym w mezolicie, stanowiąc nieliczny, lecz towarzyszący wielu inwentarzom element. Natomiast obłęczniki wymieniane są głównie podczas omawiania stanowisk cyklu janisławickiego (Wistka Szlachecka III⁵⁵, Wieliszew XIII⁵⁶, Gwoździec, st. 9⁵⁷). W naszym inwentarzu obydwa znalezione okazy należą do odmiany poprzecznych (tabl. XII, 4, 7).

Spora grupa wiórów i odłupków retuszowanych (tabl. XIII, 5, 8, tabl. XIV) uzupełniająca inwentarz jest elementem stale towarzyszącym zespołom mezolitycznym. Ze względu na stosowane bardzo często mikrołuskanie, zarówno na stronę górną jak i dolną, a także nieciągłe łuskanie płaskawe, można porównać te formy z okazami występującymi w zespołach chojnicko-pieńkowskich, takich jak Pietrzyków⁵⁸ czy Płazówka II⁵⁹.

Reasumując powyższe uwagi na temat przynależności kulturowej poszczególnych grup rdzeni i narzędzi, zwłaszcza zaś zbrojników, dochodzimy do wniosku, że obok bardzo nielicznych elementów charakterystycznych dla cyklu komornickiego, wyrażających się głównie obecnością jednego półtyłczaka typu Komornica i pewną zbieżnością statystyczną w zakresie występowania rylców, przy ich całkowitej jednak odmienności typologicznej, brak jakichkolwiek bliższych nawiązań inwentarza z Dąbrówki do znanych czystych zespołów tego cyklu. Brak przy tym tych nawiązań zauważyć można nie tylko w zakresie typologii narzędzi, lecz również, co nie mniej ważne, w zakresie szczegółów technicznych przygotowania i eksploatacji rdzeni, a także pokroju półsurowca.

Również wydzielona przez S. K. Kozłowskiego kultura majdanowska⁶⁰

⁵⁵ H. Więckowska, M. Marczak..., op. cit., s. 32.

⁵⁶ H. Więckowska, M. Marczak..., op. cit., s. 37.

⁵⁷ A. Talar, *Badania osad...*, s. 105.

⁵⁸ M. Kobusiewicz, *Krzemienica...*, s. 8, ryc. 7, 18.

⁵⁹ S. K. Kozłowski, *Materiały mezolityczne...*, s. 41, tabl. V, 5 A.

⁶⁰ S. K. Kozłowski, *Z problematyki polskiego mezolitu — kultura majdanowska (czerwonoborecka)*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. XXXIII, 1968, s. 153 i n.; Osobiście wysuwam w stosunku do kultury majdanowskiej podobne zastrzeżenia jak do czerwonoboreckiej, wyrażone w artykule: *Niektóre zagadnienia mezolitu w Polsce*, „Archeologia Polski”, t. XII, z. 1, 1967, s. 29 - 30; uważam, że została ona wyróżniona bez dostatecznych podstaw typologicznych.

(wyłączając stanowisko Pietrzyków, pow. Września, należące do kultury pieńkowskiej) nie dysponuje analogiami do naszego inwentarza lub raczej dysponuje ich bardzo niewielką ilością w postaci zbrojników z łuską podstawą i wiórków, a także wiórów z mikroretuszowanymi bokami albo retuszowanymi półstromo i płaskawo, często nieciagle, na stronę górną, dolną lub zwrotnie⁶¹.

Liczne natomiast elementy, zarówno w zakresie typologii narzędzi, jak i techniki ich wykonania, a także sposobów uzyskiwania półsurowca, łączą dużą część inwentarza z Dąbrówki z inwentarzami cyklu janisławickiego. Dotyczy to przede wszystkim form najbardziej charakterystycznych, jakimi są półtylczaki janisławickie. Obecność tych form świadczy niezawodnie o przynależności przynajmniej części inwentarza do tego cyklu. Dalsze nawiązania typologiczne widoczne są bardzo wyraźnie w grupie trójkątów. Zwłaszcza okazy smukławe i krępe, dość szerokie, słabo rozwartokątne, często z ułamanymi wierzchołkami (tabl. IX, 7, 9, X, 4) mają, na co zwracano już uwagę w analizie, zupełnie dokładne odpowiedniki w zespołach cyklu janisławickiego. Również pewnych nawiązań mogą dostarczyć smukłe i bardzo smukłe trójkąty słabo rozwartokątne (tabl. IX, 11 - 13). Te jednak są z reguły bardziej wąskie niż odpowiadające im w cyklu janisławickim, a także odbiegają od nich nieco pod względem proporcji (powyżej 1 : 6 dla całych okazów z Dąbrówki, 2 : 10 - 3 : 10 dla trójkątów występujących w inwentarzach janisławickich⁶²).

W zakresie zabiegów technicznych bardzo wyraźne związki z cyklem janisławickim zaznaczają się w sposobie formowania wierzchołków zbrojników. Obok łamania, zapewne przynajmniej częściowo celowego, stosowano inne jeszcze sposoby tępego zakończenia wierzchołków. Nawet przy retuszowaniu trzeciej krawędzi smukłych trójkątów, w ich partii wierzchołkowej pozostawiano sam wierzchołek surowy (tabl. IX, 11, 18, 25). Łuskane boki nie zbiegały się w partii wierzchołkowej w przenikliwy kolec, lecz były prawie równoległe. Również przy retuszowaniu jednej tylko krawędzi sam wierzchołek pozostawiano często surowy (tabl. IX, 15, 21). Tępe zakończenia wierzchołków smukłych trójkątów są jedną z najbardziej charakterystycznych cech janisławickich, wielokrotnie się powtarzającą. Trójkąty te w pewnych wypadkach przypominają raczej mocno wydłużone czworokąty. Również w retuszu stosowanym podczas produkcji zbrojników można zauważyć pewne podobieństwa. Spora część zbrojników z naszego stanowiska formowana była retuszem półstromym i płaskawym, występującym często na zbrojnikach cyklu janisławickiego.

Pod względem sposobów formowania rdzeni, ich typologii i rodzajów uzyskiwanego półsurowca inwentarz z Dąbrówki nawiązuje częściowo do cyklu janisławickiego, czego najlepszym przykładem może być rdzeń z tabl. IV, 1; w większym jednak jeszcze stopniu do kultury chojnicko-pieńkowskiej. Występowanie licznej grupy rdzeni wiórowych, głównie jednopiętowych, rzadziej ze zmienioną orientacją, z których oddzielano regularne, wąskie wióry, przy minimalnym udziale rdzeni

⁶¹ S. K. Kozłowski, *Kultura majdanowska...*, s. 158, ryc. 1, s. 163, ryc. 3.

⁶² S. K. Kozłowski, *Wybrane zagadnienia...*, s. 76.

odłupkowych jest tego najlepszym dowodem. Odbiega od tego nieznane dotąd, przynajmniej z grupy pieńkowskiej, specjalne produkowanie odłupków jako półsurowca, notowane w jednym lub ewentualnie dwóch wypadkach w Dąbrówce. Jest to wpływ tradycji cyklu janisławickiego, w którego pewnych przemysłach notujemy bardzo duży procent rdzeni odłupkowych⁶³.

Wyraźne związki z kulturą chojnicko-pieńkowską widoczne są również w typologii narzędzi, a zwłaszcza zbrojników charakterystycznych dla tej kultury. Wymienić tu można zarówno formy występujące wyłącznie w zespołach tej kultury, jak i stale towarzyszące tym zespołom, lecz zapewne zapożyczone od innych kultur. Są to półtylczaki typu Komornica i ewentualnie także zbrojniki z łuskaną podstawą. Te ostatnie mogą, jak się wydaje, być również elementem „rodzimym”, zwłaszcza dla grupy chojnickiej⁶⁴. Z form najbardziej typowych brak jedynie tzw. półtylczaków pieńkowskich, lecz rolę ich mogą w tym wypadku pełnić półtylczaki janisławickie. W zakresie zbrojników najbardziej „pieńkowski”, lub raczej może „chojnickim”, elementem są wąskie, smukłe trójkąty mniej lub bardziej rozwartokątne, większe jednak niż okazy znane z grupy pieńkowskiej, zwłaszcza z takich stanowisk, jak Płazówka czy Holendry Brzezińskie I⁶⁵.

Również bardziej „chojnickim” elementem może być rodzaj atypowego półtylczaka janisławickiego, który może być również interpretowany jako tzw. ostrze typu Nowy Młyn, nawiązującego częściowo do form z Rudnika, pow. Grudziądz⁶⁶, czy Gajewo, pow. Świecie⁶⁷. Z zabiegów technicznych charakterystyczne dla kultury chojnicko-pieńkowskiej, tym razem raczej dla jej grupy pieńkowskiej, retuszowanie trzeciego boku trójkątów jest często spotykane w inwentarzu z Dąbrówki. Również występujące w tej kulturze niedołuskanie dłuższych boków trójkątów do samej ich podstawy⁶⁸ można zauważyć na niektórych trójkątach z naszego stanowiska (tabl. X, 3, 6).

Bardzo interesujące są powiązania części inwentarza z Dąbrówki z szeregiem form znanych z rejonu dolnej Wisły, a występujących w stanowiskach zawierających elementy maglemoskie. Część tych stanowisk została zaliczona ostatnio do grupy chojnickiej, której powiązania z pewnymi kulturami (Gudena) bądź grupami kulturowymi (Svaerdborg) kręgu maglemoskiego zostały silnie podkreślone⁶⁹. Stanowiska te mogą dostarczyć analogii nie tylko do smukłych i bardzo smukłych

⁶³ W przemyśle wisteckim np. około 80% rdzeni stanowią odłupkowe. Por. H. Więcowska, M. Marczak, op. cit., s. 29.

⁶⁴ S. K. Kozłowski oddziela pod względem kulturowym formy z rejonu dolnej Wisły od form znanych z kultury majdanowskiej. Por. S. K. Kozłowski, *O mezolicie...*, s. 237 - 239.

⁶⁵ J. Trzeciakowski, *Stanowisko mezolityczne...*, op. cit.

⁶⁶ S. K. Kozłowski, *O mezolicie...*, s. 238, tabl. VI, 13 - 14.

⁶⁷ S. K. Kozłowski..., op. cit., s. 244, tabl. VII, 7.

⁶⁸ S. K. Kozłowski..., op. cit., s. 238, tabl. VI, 26 - 27, 34, s. 244, tabl. VII, 13; tegoż, *Kultura pieńkowska...*, s. 11 - 12.

⁶⁹ Wypowiedź S. K. Kozłowskiego na jednym z posiedzeń Zakładu Paleolitu IHKM PAN w Warszawie.

trójkątów⁷⁰, lecz także do serii trójkątów smukławych, mocno rozwartokątnych, o przenikliwych wierzchołkach⁷¹, w tym również do trójkąta z niedołuskaną przerwą między bokiem i podstawą (tabl. X, 3). Również wspomniany poprzednio rodzaj atypowego półtyłczaka janisławickiego lub ostrze typu Nowy Młyn, a także zbrojniki z retuszowaną podstawą mają swoje odpowiedniki w stanowiskach z elementami maglemoskimi⁷². Może to rzucić pewne światło na pochodzenie niektórych form znanych z Dąbrówki.

W wyniku powyższych rozważań należy przyjąć, że nasze stanowisko zawiera zasadniczo elementy dwóch kultur: janisławickiej i chojnicko-pieńkowskiej, przy szczególnie dużym udziale grupy chojnickiej tej ostatniej kultury. Należy się więc zastanowić, czy elementy te mieszane są przypadkowo, mechanicznie czy też stanowią części składowe jednego zespołu o przenikających się tradycjach dwóch różnych kultur (cykli przemysłów). Szereg argumentów zdaje się przemawiać za tą drugą możliwością.

Większość wyrobów zalegała w układzie krzemienicowym w poziomach iluwialnych i bielcowym, wedle wszelkiej pewności na złożu pierwotnym. Ogromna większość pozostałej części wyrobów, zalegających na złożu wtórnym, w pewnym rozproszeniu, zdaje się być związana również z krzemienicą, która została uszkodzona eolicznie w partii północno-wschodniej i wschodniej, a której zarys pierwotny zdają się wyznaczać pojedyncze zabytki, obecnie zalegające w odległości 2 - 3 metrów od centrum krzemienicy (fig. 3). Występowanie zabytków na złożu wtórnym ogranicza się niemal wyłącznie do tych części wykopu, gdzie mogły ulec przesunięciu i częściowemu rozwleczeniu (fig. 4) zgodnie z kierunkiem nachylenia stoku wydmy, na której zalega stanowisko (fig. 2). Największa ich odległość od centralnej części krzemienicy nie przekracza przy tym kilku metrów.

Można również zaobserwować daleko idącą zgodność całego inwentarza w zakresie techniki przygotowania i eksploatacji rdzeni, a także technik retuszu przy formowaniu narzędzi. Zgodność ta, zaznaczająca się również podczas analizowania poszczególnych grup wyrobów, poparta jest dodatkowo możliwością dopasowania do siebie prawie 10% wyrobów tworzących składanki. Składanki te dobrane zostały również między wyrobami zalegającymi w krzemienicy i wyrobami występującymi na złożu wtórnym (fig. 7). Dodatkowo trzeba zaznaczyć zgodność surowca poszczególnych rodzajów wyrobów. Niebagatelnym argumentem jest także izolacja stanowiska wspomniana już w części wstępnej niniejszego opracowania.

Tak więc nasz inwentarz może być z dużą dozą pewności uznany za zespół zwarty, stanowiący rodzaj krzyżówki typologicznej dwóch różnych kultur (cykli?). Dość trudno ocenić, który z cykli ma przewagę swych elementów. Wydaje się, że typologicznie pewna przewaga zaznacza się po stronie cyklu janisławickiego, natomiast pod względem technicznym przewagę zdaje się mieć cykl chojnicko-pieńkowski.

⁷⁰ S. K. Kozłowski, *O mezolicie...*, s. 238, tabl. VI, 4, 5, 15.

⁷¹ S. K. Kozłowski..., op. cit., s. 238, tabl. VI, 27.

⁷² S. K. Kozłowski..., op. cit. s. 238, tabl. VI, s. 244, tabl. VII.

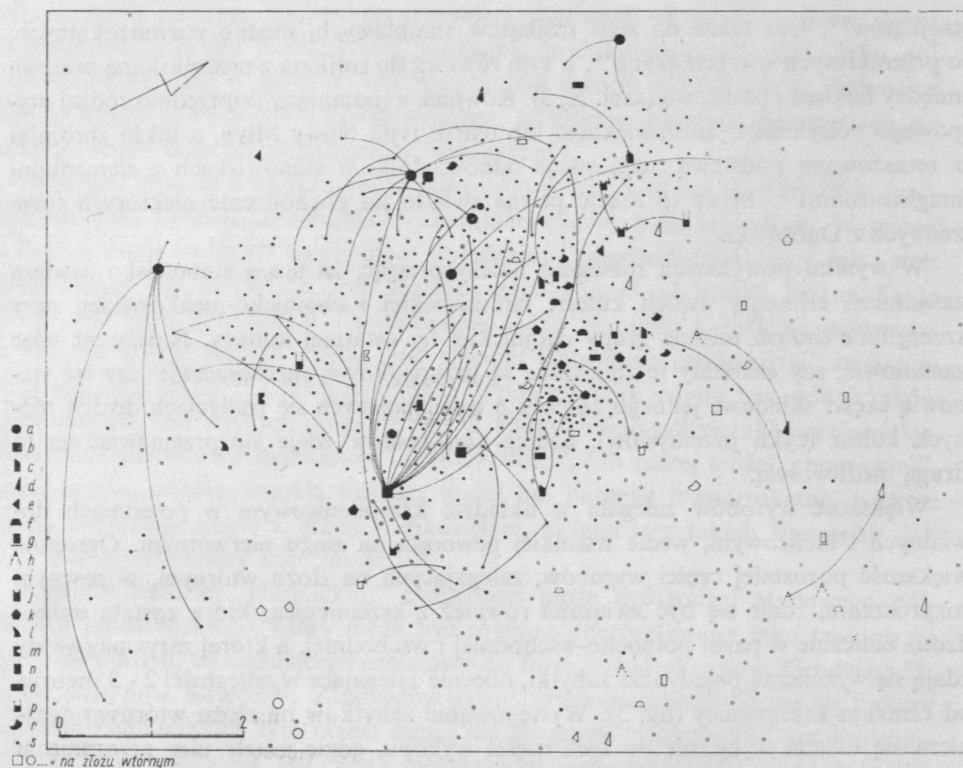

Fig. 7. Dąbrówka, pow. Włoszczowa, stan. 3. Plan zbiorczy wyrobów krzemieniowych ze środkowej części wykopu z zaznaczeniem składanek

a – rdzeń jednopiętowy, b – rdzeń ze zmianą orientacji, c – półtłyczak typu Janisławice (Wieliszew), d – trójkąt smukły, e – trójkąt krępy, f – trapez, g – wiórek z łuską podstawą, h – fragment zbrojnika, i – drapacz, j – rylec, k – skrobacz wieloraki, l – pazur, m – oblęcznik, n – wiór retuszowany, o – odłupek retuszowany, p – fragment narzędzia, r – rylcowiec, s – wiór, odłupek, odpadek

W ustalaniu chronologii zespołu dużą rolę odgrywają trapezy, w ilości kilku okazów, a także skrobacze wieloraki. Wychodząc z założenia, że pojawienie się trapezów wyznacza najczęściej przełom okresu borealnego i atlantyckiego⁷³ można nasz zespół datować na ten ostatni okres. Biorąc pod uwagę stosunkowo niski wskaźnik trapezów (lecz wysoki dla grupy pieńkowskiej) wynoszący 12,5% i również relatywnie niezbyt wysoki wskaźnik skrobaczy wielorakich 68,7% możemy hipotetycznie przyjąć, że najbardziej prawdopodobną datą dla zespołu będzie wczesna (może początkowa?) faza okresu atlantyckiego. Takie datowanie odpowiadałoby najbardziej, według obecnych ustaleń (które notabene na razie dość szybko się zmieniają), późnej fazie grupy chojnickiej, młodszej lub również późnej fazie grupy pieńkowskiej i środkowej fazie cyklu janisławickiego, zapewne w okresie jego naj-

⁷³ S. K. Kozłowski, *Z problematyki polskiego mezolitu cz. 2. O podziale chronologicznym. Materiały do prahistorii plejstocenu i wczesnego holocenu Polski*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1967, s. 56 - 59.

większego rozwoju⁷⁴. Trudno wypowiadać się dokładniej na temat wieku zespołu, gdyż obecność w nim elementów dwóch różnych kultur uniemożliwia zastosowanie pewnych dodatkowych wskaźników chronologicznych, odmiennych dla poszczególnych kultur⁷⁵. Wskaźniki takie są, jak się wydaje, często zawodne nawet w przypadku zespołów czystych kulturowo.

Rozpatrując na koniec kwestię, która z dwóch grup kultury chojnicko-pieńkowskiej zaznacza się silniej w inwentarzu z Dąbrówki, musimy podkreślić, że jeśli chodzi o zasięgi tych grup, grupa pieńkowska miała o wiele więcej możliwości zetknięcia się z elementami janisławickimi. Zasięgi terytorialne grupy pieńkowskiej i cyklu janisławickiego pokrywają się bowiem w dużym stopniu, zaś w zupełności pokrywają się w rejonie odkrycia naszego inwentarza⁷⁶. Takie zetknięcia janisławicko-pieńkowskie są już zresztą znane. Pod względem jednak typologii wyrobów, mimo wielu akcentowanych tutaj zbieżności z grupą pieńkowską, w ogólnym rozrachunku raczej grupa chojnicka ma przewagę. Wynika to zarówno z rozmiarów wyrobów, inwentarz nasz nie wykazuje bowiem tak wyraźnych tendencji do maksymalnej mikrolityzacji jak niektóre, cytowane zresztą, inwentarze, m.in. z Płazówki II czy Holendrów Brzezińskich I, jak też obecności w Dąbrówce form zupełnie klasycznych dla grupy chojnickiej, takich jak ostrze typu Nowy Młyn lub krępe, stosunkowo szerokie, rozwartokątne, nierównoboczne trójkąty (w tym również forma z bokiem niedołuskany do podstawy).

Kontaktom janisławicko-chojnickim nie musiały stać na przeszkodzie ich różne zasięgi, gdyż zapewne dochodziły one do siebie mniej więcej w rejonie Torunia albo nawet minimalnie zazębiały się ze sobą⁷⁷. Prócz tego jest wielce prawdopodobne, że styk tych jednostek kulturowych dokonał się na terenach położonym znacznie bardziej na południe, w rejonie gęstego już osadnictwa cyklu janisławickiego. Być może (jest to na razie wyłącznie wstępna hipoteza), inwentarz nasz, a może i inne, dotąd jeszcze nie wykryte, są wynikiem kontaktu jakiejś grupy ludności „chojnickiej”, która w okresie wczesnoatlantyckim wywędrowała ku południowi stykając się z ludnością bardzo już rozwiniętej kultury (cyklu) janisławickiej. Gdyby przyjąć bardzo prawdopodobną hipotezę S. K. Kozłowskiego co do północnego pochodzenia grupy pieńkowskiej⁷⁸ i jej bardzo silnych związków kulturowych i genetycznych z grupą chojnicką, wędrówka taka byłaby kolejną, może już ostatnią fazą ekspansji ludności związanej z kręgiem maglemoskim z północy na południe. Jest jednak również bardzo prawdopodobne, że nie należałoby mówić o fazie ekspansji, lecz o doraźnej penetracji małej grupki ludności „chojnickiej” lub sporadycznych pe-

⁷⁴ Por. np. S. K. Kozłowski, *Le mesolithique de la Pologne*, „Archeologia Polona”, t. XI, 1969, s. 28, fig. 6; tegoż, *Wybrane zagadnienia...*, s. 96.

⁷⁵ S. K. Kozłowski, *Kultura pieńkowska...*, s. 22 - 24; tenże, *Wybrane zagadnienia...*, s. 93 - 94.

⁷⁶ S. K. Kozłowski, *Le mesolithique...*, s. 23, fig. 5.

⁷⁷ S. K. Kozłowski..., op. cit., s. 16, fig. 2.

⁷⁸ S. K. Kozłowski, *Kultura pieńkowska...*, s. 24

netracjach większej ilości takich grupek w głąb rdzennego obszaru cyklu janisławickiego.

Ponadto mielibyśmy jeszcze jedną przesłankę świadczącą o dużych możliwościach przejmowania przez tę ludność szeregu elementów z zakresu kultury materialnej, charakterystycznych dla kultur występujących na terenach, na które ludność ta się nasunęła. Pierwszą przesłanką świadczącą o takich możliwościach adaptacyjnych może być bardzo wyraźnie widoczne przyjęcie przez grupę pieńkowską (organizmnie związaną z grupą chojnicką), najpewniej jeszcze w okresie borealnym, niektórych elementów typowych dla cyklu komornickiego, a także pewnych form charakterystycznych dla cyklu janisławickiego.⁷⁹

Kraków 1971 r.

A MESOLITHIC SITE DISCOVERED IN DĄBRÓWKA, DISTRICT OF WŁOSZCZOWA

The site is situated on the eastern edge of a large complex of dunes, upon the south-eastern slope of one of them. A trench of 200 square metres was dug on the spot where flint materials occurred on the surface.

A large compact concentration of flints, several metres in diameter, containing several hundred flint artifacts occurred near the height of the dune. Another several hundred artifacts were scattered on the slope of the dune. With the exception of two examples, all the artifacts came from that part of the concentration which had been damaged by deflation.

The total number of flint artifacts found in the trench amounted to over 1000 examples, including cores (1.1%), blades (16.7%), flakes (70.6%), tools (7.9%) and rejuvenation flakes with splinters (3.7%). Single-platform cores for blades constitute a half of all the cores, while the other half contains multiplatform cores for blade-flakes and/or flakes, usually considerably worked. One often finds blades and flakes which can be put together with cores, blades which can be put together with blades and flakes which can be put together with flakes.

Among the tools microliths predominate by constituting slightly over a half of all the tools. Less numerous are irregular scrapers. Retouched blades and flakes appeared in small numbers. Burins and end-scrapers occurred individually. Microliths are considerably varied typologically.

Triangles outnumber all other types of microliths. They are usually long triangles and very long obtuse-angled triangles, often with tips retouched on both edges. Less numerous are broad and longish triangles, also generally obtuse-angled. Other microliths worth mentioning are Janisławice points (i.e. microliths of the Wieliszew type), several trapezes, individual microliths with the retouched base and a truncated point of the Komornica type.

Apart from the microliths there occurred a dozen or so of irregular scrapers which were nearly three times as numerous as end-scrapers made both on blades and on flakes.

It is interesting to note that a series of several burins outnumbering end-scrapers was discovered. Finally, the list of tools contains perforators, notched pieces and blades with flakes retouched on the dorsal and ventral surfaces.

The „chocolate” flint coming from the northern edge of the Świętokrzyskie Mountains was the main raw material used for the production of over 85% of all artifacts. Otherwise erratic, Baltic, cretaceous, Jurassic flint and occasionally „Świeciechów” flint were used.

⁷⁹ Wypowiedź na jednym z posiedzeń Zakładu Paleolitu IHKM PAN w Warszawie.

The discovered inventory has all the features of a homogeneous assemblage. This is suggested by the horizontal distribution, uniformity of the raw material and the possibility of reconstructing numerous compounds, amounting to about 20 of all the artifacts. With respect to the technique and morphology the inventory is also uniform. Typologically, however, the particular groups of tools differ. It is possible to note elements of two cultures known from mesolithic sites occurring in Poland. They are the Janisławice Culture (The Vistula Cycle) and the Chojnice-Pieńki Culture.

It can be presumed that the assemblage from Dąbrówka is a typological crossing of the two cultures. Considering the presence of several trapezes and comparatively numerous irregular scrapers, the assemblage can be dated to the older phase (perhaps the initial one) of the Atlantic period.